Człowiek – najlepsza inwestycja

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

PROJEKT WSPÓŁFINANSOWANY ZE ŚRODKÓW UNII EUROPEJSKIEJ

W RAMACH EUROPEJSKIEGO FUNDUSZU SPOŁECZNEGO

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie

Bezdomność w województwie podkarpackim

Raport z badania

Rzeszów 2014

Spis treści

1. Wstęp 2

2. Bezdomność – opis zjawiska 4

2.1. Definicja bezdomności 4

2.2. Typologia bezdomności 7

2.3. Przyczyny bezdomności 9

3. Metodologia badania 11

3.1 Problematyka badawcza, cele główne oraz szczegółowe 11

3.2 Zastosowana metoda 13

4. Analiza wyników badania 14

4.1. Ogólna charakterystyka respondentów 14

4.2. Średni czas pozostawania w bezdomności oraz miejsca, w których najczęściej przebywały osoby bezdomne 18

4.3. Powody bezdomności 20

4.4. Sytuacja materialna, zawodowa i zdrowotna osób bezdomnych z terenu województwa podkarpackiego 25

4.5. Stan zdrowia osób bezdomnych na Podkarpaciu 31

4.6. Sytuacja rodzinna osób bezdomnych 35

4.7. Postawy społeczeństwa wobec ludzi bezdomnych 38

4.8. Wpływ bezdomności na kontakty ze znajomymi 40

4.9. Ocena obecnej sytuacji i plany na przyszłość osób bezdomnych 41

5. Wnioski: 45

6. Rekomendacje 47

Bibliografia 48

Wykaz stron internetowych 50

Spis tabel 51

Spis wykresów 51

1. Wstęp

Bezdomni – ludzie bez stałego miejsca zamieszkania, wędrujący od miasta do miasta – przyciągają uwagę odkąd ludzkość wybrała osiadły tryb życia. Na przestrzeni wieków w kodeksach prawa można znaleźć szereg przepisów próbujących regulować swobodną wędrówkę „luźnych ludzi". Od zawsze również prawodawcy i stateczni mieszkańcy mają problem ze zrozumieniem, skąd się tacy ludzie biorą i dlaczego wymykają się różnym przepisom, mającym ująć w karby ich wędrówkę. Bezdomni, włóczędzy, biedacy, choć w oczach bogatych i sytych wyglądający tak samo, mają swoje indywidualne, bardzo różne historie, określające ich wybory i popychające ich poza nawias społeczeństwa. W ich losach zbiega się szereg uwarunkowań powodujących, że bezdomność jest bardzo trudnym do opisania i wyjaśnienia zjawiskiem[1].

Bezdomność to jedna z form wykluczenia społecznego i zarazem zjawisko niezmiernie trudne do zdiagnozowania. W Polsce zjawisko bezdomności poddano rozpoznaniu naukowemu bardzo późno w porównaniu do krajów Zachodniej Europy i innych rozwiniętych krajów świata, gdzie zagadnienie to od wielu dekad jest przedmiotem systematycznej refleksji w naukach społecznych. W naszym kraju temat ten ze względów ideologicznych nie mógł wejść do dyskursu naukowego przed przeprowadzeniem zmiany ustrojowej. Bezdomność, traktowana, jako cecha struktury społecznej nie mogła być w PRL-u uznana, co blokowało możliwość artykulacji problemu. Po roku 1989 zjawisko bezdomności szybko urosło do rangi problemu społecznego i kwestii społecznej, przez co stało się przedmiotem aktywnej polityki społecznej państwa. To w oczywisty sposób zrodziło zapotrzebowanie na wiedzę naukową, która dawałaby obiektywne podstawy do opracowywania skutecznych strategii rozwiązywania tego problemu społecznego. Jednym z kluczowych dla teorii i praktyki zagadnień stało się wypracowanie definicji bezdomności i osoby bezdomnej, albowiem punktem wyjścia do diagnozy kwestii bezdomności jest określenie zakresu jej społecznego występowania, a więc odpowiedź na pytanie, jakie kategorie ludzi uznajemy za bezdomnych, co z kolei stanowi podstawę do oszacowania skali zjawiska[2].

Pomimo, iż problem bezdomności jest nad wyraz istotny, to wiedza na jego temat wciąż jeszcze nie została dostatecznie ugruntowana. Omawiane zagadnienie jest niewątpliwie złożone, a to utrudnia całościowy jego pomiar. Brak szczegółowych i wyczerpujących opracowań poświęconych przedmiotowej tematyce sprawia, że wielkość zjawiska w skali kraju nie jest w pełni określona. Trudności w zbieraniu danych wynikają z przemieszczania się bezdomnych, jak też z braku meldunku tych osób.

---

[1] Dębski M. (red.), *Problem bezdomności w Polsce. Wybrane aspekty – diagnoza Zespołu Badawczego,* Wydawnictwo - Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, Gdańsk 2011, s. 23.

[2] Tamże, s. 39

W województwie podkarpackim, co dwa lata Podkarpacki Urząd Wojewódzki przeprowadza w placówkach wsparcia, w których przebywają osoby bezdomne, monitoring liczby bezdomnych oraz sytuacji ekonomiczno – społecznej tych osób. Ponadto w listopadzie 2012 roku Sekretarz Stanu Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej - Jarosław Duda zwrócił się do wszystkich Wojewodów z prośbą o koordynację działań związanych z przeprowadzeniem badania liczby osób bezdomnych we wszystkich województwach. W związku z tym faktem w nocy z 7 na 8 lutego 2013 roku na terenie całego kraju została przeprowadzona pierwsza edycja ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych. Pozytywnym rezultatem przeprowadzonego badania była możliwość udzielenia bezpośredniej pomocy osobom bezdomnym (zwłaszcza tym, znajdującym się poza placówkami noclegowymi), do których docierali realizatorzy badania. W wielu przypadkach osobom bezdomnym udzielono natychmiastowej pomocy, tj.: skierowano do placówek noclegowych, dostarczono posiłek czy ciepłą odzież. Badanie zostało przeprowadzone z zaangażowaniem wszelkich dostępnych służb publicznych (np. centrów zarządzania kryzysowego, policji, straży miejskiej i gminnej, pracowników socjalnych), w ramach obowiązków służbowych pracowników. Ponadto w realizację badania zaangażowały się również organizacje pozarządowe, wolontariusze oraz streetworkerzy[3].

[3] Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2012 oraz wyniki Ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych (7/8 luty 2013), i Badania socjodemograficznego, Departament Pomocy i Integracji Społecznej Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, lipiec 2013 r., s. 3-4.

2. Bezdomność – opis zjawiska

2.1. Definicja bezdomności

Badania historyczne wskazują, że termin „bezdomność" pojawił się w 1615 roku w angielskim tłumaczeniu Odysei Homera i upowszechnił się w XIX wieku w USA, gdzie używany był równolegle z terminami „tramp" i „hobo" odnoszących się do sezonowych, migrujących robotników. W języku polskim słowo „bezdomność" jest złożeniem dwóch słów „bez" i „dom", co najogólniej ujmując, oznacza osobę, która pozbawiona jest domu. Nie jest jednakże jasne, o jakim domu jest mowa: nieruchomości, która przypisana jest do określonego właściciela, obiekcie mieszkalnym, który musi spełniać pewne wymogi, czy też domu w sensie psychicznym - miejscu, w którym można się czuć bezpiecznie. Dom to nie tylko dach nad głową, schronienie, miejsce fizyczne, ale także pewien stan emocjonalny i psychiczny, który jest podstawą poczucia bezpieczeństwa i źródłem identyfikacji, ogółem intymnych relacji społecznych z rodziną, miłości i wzajemnego zaufania.

W analizach przedmiotu badań przyjmuje się różne definicje bezdomności, w zależności od celu badań, klarowności w operacjonalizacji definicji, a więc przełożenia jej na jasno określone problemy i pytania badawcze oraz wyraźne wyodrębnienie populacji, z której wyłoniona zostanie próba badawcza, a także preferencji samego badacza. Definicje te będą, zatem różnić się nie tylko zakresem, ale także sposobem, w jaki ujmują badacze omawiane zjawisko społeczne. Ogólnie można stwierdzić, że trudno jest w literaturze przedmiotu znaleźć zadowalającą definicję, rozstrzygającą jednoznacznie czy dany obiekt należy lub nie należy do danego zbioru desygnatów. Definicje ogólne nie pozwalają na wyraźne zakreślenie granic tego zbioru. Dlatego też stosowane są definicje cząstkowe, do których można zaliczyć definicje operacyjne, wykorzystywane w badaniach empirycznych, a także prawne, które napotkać można w regulacjach prawnych[4].

Nowa Encyklopedia Powszechna definiuje bezdomność jako „zjawisko społeczne polegające na braku domu lub miejsca stałego pobytu gwarantującego jednostce lub rodzinie poczucie bezpieczeństwa, zapewniającego schronienie przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi oraz zaspokojeniem podstawowych potrzeb na poziomie uznawanym w danym społeczeństwie za wystarczający (…) Bezdomność jest jedną z dziedzin będących przedmiotem polityki społecznej państwa"[5].

---

[4] Bielecka - Prus J., Maciejewska R., Rydzewski P., [red.], Społeczne i instytucjonalne aspekty bezdomności na Lubelszczyźnie, Wyd. WSPA w Lublinie, Lublin 2011, s.11

[5] Nowa Encyklopedia PWN, Warszawa 1995, T. 1, s. 433

Ponadto bezdomność definiowana bywa, jako pewny stan psychiczny, określoną sytuację mieszkaniową czy ekonomiczną, a także dosyć szeroko, jako ogólną sytuację życiową jednostki[6].

Autor K. Frieske uważa, że bezdomność „to nie tyle brak dachu nad głową, ile brak umiejętności społecznych pozwalających na funkcjonowanie w strukturach zorganizowanego społeczeństwa, niedostatek przezorności czy treningu umożliwiającego sprostanie odpowiedzialności za własne decyzje”[7].

Bezdomność można postrzegać przez pryzmat określonych sfer, ukazujących problemy i deficyty oraz wymiary funkcjonowania ludzi bezdomnych. Według A. Dębskiej - Cenian istnieje sześć najważniejszych „sfer oddziaływania jako odpowiedź na wyzwania społecznej i zawodowej (re)integracji osób bezdomnych”:

1. SFERA PSYCHOLOGICZNA – obejmuje poczucie psychicznego dobrostanu, tożsamość, poziom samooceny, poziom kontroli wewnętrznej, sposób reagowania na kryzysy i problemy, poziom umiejętności interpersonalnych, sposób postrzegania odpowiedzialności za pojawienie się własnej bezdomności i wyjście z niej, a także psychologiczne konsekwencje, jakie (długotrwała) bezdomność wywarła na osobie. Obejmuje również problemy osoby bezdomnej wymagające wsparcia psychologicznego i terapeutycznego (uzależnienia – także od pomocy, współuzależnienia, doświadczanie przemocy itp.). Dotyczy także szeroko rozumianego kontekstu rodzinnego, zwłaszcza poczucia więzi z rodziną, prokreacji i pochodzenia.
2. SFERA ZAWODOWA - sfera funkcjonowania osoby bezdomnej w kontekście zawodowym, obejmująca takie zagadnienia jak: nawyk pracy, umiejętność otrzymania i utrzymania zatrudnienia, poziom umiejętności i kwalifikacji zawodowych, poziom podejmowanej aktywności o charakterze zawodowym, własną, subiektywnie i obiektywnie postrzeganą atrakcyjność na rynku pracy, a także umiejętność odnalezienia się na otwartym rynku pracy. Dotyczy również barier w podjęciu aktywności zawodowej, wynikających z życia rodzinnego (zwłaszcza rodzicielskiego) oraz umiejętności łączenia roli (często samotnego) rodzica i pracownika.
3. SFERA ZDROWOTNA - to sfera odnosząca się do kondycji fizycznej osoby bezdomnej. Obejmuje stan zdrowia, stopień uzależnienia – zwłaszcza od środków psychoaktywnych, stopień niepełnosprawności, poziom dbałości o własną sprawność i aktywność fizyczną, ewentualne przeciwwskazania do podjęcia konkretnej aktywności zawodowej oraz umiejętność dbania o stan zdrowia – w zależności od wieku, wskazań lekarskich, warunków życia.

---

[6] Pawłowska R., Jundziłł E. [red.], Bezdomność - objaw czy przyczyna samotności człowieka we współczesnym świecie. Wyd. Pedagogika człowieka samotnego, Gdańska Wyższa Szkoła, Gdańsk 2000, s. 83-93

[7] Frieske K.W., O potrzebie de instytucjonalizacji bezdomności. Wyd. Polityka Społeczna 1, 2001, s. 9-16.

4. SFERA SOCJALNO-BYTOWA - dotyczy socjalnego poziomu życia osoby bezdomnej i jej zabezpieczenia bytowego. Wiąże się z przestrzenią życiową osoby – jednak bardziej związana z „bytem" niż mieszkaniem (czyli pobytem na działkach, w altankach, w miejscach publicznych, w placówkach dla osób bezdomnych itp.). Dotyczy posiadanego przez osobę bezdomną poziomu ekonomicznej niezależności oraz zabezpieczenia finansowego, obejmującego wysokość regularnie otrzymywanego dochodu, zasiłków, zakresu i formy otrzymywanej pomocy także z Ośrodków Pomocy Społecznej. Wiąże się z sytuacją prawną osoby (karalność, zadłużenia alimentacyjne, ciążące na osobie kary pozbawienia wolności, niewyjaśniony stan cywilny czy praw rodzicielskich, brak przysługującego prawa do lokalu).
5. SFERA MIESZKANIOWA - odnosi się do wszelkich aspektów życia osoby bezdomnej w mieszkaniu (wspieranym, socjalnym, komunalnym) – zarówno w wymiarze prawnym, ekonomicznym czy psychologicznym. Dotyczy umiejętności samodzielnego dbania o przestrzeń życiową i utrzymania mieszkania, życia w nim, racjonalnego gospodarowania środkami finansowymi, umiejętności nawiązania relacji społecznych. Odnosi się także do pojęcia przysługującego osobie prawa do lokalu.
6. SFERA SPOŁECZNA - obszar obejmujący funkcjonowanie osoby bezdomnej w szerszej grupie społecznej oraz w całym społeczeństwie. Dotyczy poziomu zintegrowania i identyfikowania się ze społeczeństwem przy jednoczesnym zerwaniu więzi ze środowiskiem osób bezdomnych, poczucia przynależności do większych i mniejszych grup społecznych. Dotyczy także przejawiania zachowań społecznie aprobowanych, umiejętności funkcjonowania w grupach oraz w społeczeństwie, a także stopnia podejmowanych aktywności życiowych również o wymiarze społecznym i obywatelskim oraz umiejętności twórczego spędzania czasu wolnego"[8].

[8] Dębska-Cenian A., P. Olech, Od ulicy do samodzielności życiowej. Standardy społecznej i zawodowej (re)integracji w sześciu sferach, Drukarnia Wydawnictw Naukowych sp.z o.o, Gdańsk 2007, s. 19.

2.2. Typologia bezdomności

W literaturze naukowej podejmuje się próby typologii osób bezdomnych. Trzeba zaznaczyć, że tworzone typologie zależą od tego, jaka definicja bezdomności, szeroka czy wąska, jest przez badających przyjmowana. Tworzenie typologii ma nie tylko walor poznawczy i porządkujący badane zjawisko, ale także wymiar praktyczny. Zakłada się bowiem, że różnym typom osób bezdomnych należy przyporządkować różne sposoby i formy pomocy. Najczęściej stosuje się typologie dychotomiczne:

Podział taki przyjmowany jest przez niektórych autorów badań nad bezdomnością. Bezdomni z wyboru, to osoby, które z własnej woli wybrały sobie taki styl życia i nie zmusiły ich do tego żadne czynniki wewnętrzne (np. choroba psychiczna, nadużywanie alkoholu) lub zewnętrzne (wyrzucenie z domu przez członka rodziny, eksmisja itp.). Bezdomni z przymusu to osoby, które zostały zmuszone do opuszczenia domu ze względu na wewnętrzne lub zewnętrzne czynniki.

Według P. H. Rossiego osoby faktycznie bezdomne to osoby nocujące w parkach, klatkach schodowych, dworcach, ogródkach działkowych itp., oraz ci, którzy przebywają w schroniskach i noclegowniach. Osoby zagrożone bezdomnością to np. więźniowie, chorzy psychicznie czy osoby z nakazem eksmisji oraz inne osoby, które mieszkają w niepełnych warunkach (spełniających standardy lokalu mieszkalnego) i są zagrożeni utratą tego mieszkania.

Kolejny podział wprowadza w swoich pracach A. Przymeński. Osoby, które są bezdomne płytko „zdolne są do samodzielnego życia w formach społecznie akceptowanych". Nie wymagają one specjalnych programów integracyjnych, jedynie zapewnienia im pracy i mieszkania. „Bezdomni głęboko" są nieprzystosowani społecznie, często cierpią na zaburzenia psychiczne, niedołężność, nałogi i choroby. W ich przypadku konieczna jest reintegracja społeczna, jednakże ich pełne usamodzielnienie nie będzie możliwe.

Kryterium tej typologii jest czas trwania bezdomności. O bezdomności trwałej mówimy, gdy jest ona wieloletnia, jednakże autorzy publikacji dotyczących badanej tematyki nie podają precyzyjnych przedziałów czasowych, które pozwoliłyby na klasyfikację bezdomności.

Typologia bezdomności może być punktem wyjścia do tworzenia typologii osób bezdomnych. W zależności od sposobów, w jaki bezdomni radzą sobie z sytuacją można wyróżnić:

- bezdomnych stale przebywających w schroniskach lub innych placówkach udzielających schronienia (bezdomni instytucjonalni);
- osoby przebywające w schroniskach jedynie w okresie zimowym, opuszczający je w miesiącach letnich i spędzających czas na ulicy (bezdomni frykcyjni);
- bezdomni mieszkający cyklicznie u znajomych, rodziny czy w schroniskach (bezdomni cykliczni);
- bezdomni żyjący stale na ulicach, dworcach, węzłach ciepłowniczych, opuszczonych domach (bezdomni uliczni) itp[9].

[9] Bielecka - Prus J., Maciejewska R., Rydzewski P., [red.], Społeczne i instytucjonalne aspekty bezdomności na Lubelszczyźnie, Wyd. WSPA w Lublinie, Lublin 2011, s.11-12

2.3. Przyczyny bezdomności

W polskiej literaturze przedmiotu znajduje się wiele wzajemnie potwierdzających się informacji na temat przyczyn bezdomności. Najczęściej przytaczane przykłady to: brak zdolności do samodzielnego życia i radzenia sobie z trudnościami życia codziennego, poddawania się wymaganiom społeczeństwa, małą odpornością na sytuacje trudne. Należy podkreślić, iż jeden czynnik nie powoduje stanu bezdomności, bowiem przyczyny przeplatają się i wzajemnie warunkują. Powtarzają się w poszczególnych przypadkach, ale są tylko odmiennie skonfigurowane[10].

Autorki R. Pawłowska i E. Jundziłł grupują przyczyny w dwóch kategoriach:

- **przyczyny tkwiące w jednostce:** odrzucenie obowiązujących norm społecznych, przyjęcie określonego stylu życia, charakteryzującego się niewygórowanymi potrzebami, niskimi aspiracjami życiowymi, brakiem więzi emocjonalnych, unikaniem trwałych związków i pracy zarobkowej. Źródło tych przyczyn tkwi w wadliwym procesie socjalizacji. Do przyczyn tkwiących w jednostce zaliczane są także zachowania patologiczne: alkoholizm, prostytucja, przestępczość, narkomania, a także zaburzenia psychiczne.
- **przyczyny tkwiące poza jednostką:** zła sytuacja ekonomiczna społeczeństwa, brak mieszkań komunalnych, brak mieszkań dla wychowanków domów dziecka, byłych więźniów, zbyt mała liczba miejsc w domach pomocy społecznej, eksmisje.

A. Duracz-Walczak wylicza następujące przyczyny bezdomności:

- **społeczne** (szeroko rozumiana sytuacja ekonomiczno-społeczna, ubóstwo i bezrobocie, brak rozbudowanej sieci instytucji wsparcia);
- **patologie społeczne i choroby** (alkoholizm, przestępczość, prostytucja, przemoc domowa),
- **psychologiczne** (świadomy wybór stylu życia);
- **prawne** (eksmisja wg obowiązującej ustawy z dnia 1 kwietnia 1995r.).

Z kolei J. Nowak dzieli przyczyny na: materialne, instytucjonalne, rodzinne i osobiste.

Wśród przyczyn społecznych lokalizowane są następujące bodźce: sytuacja społeczno-ekonomiczna, brak miejsc w szpitalach lub zakładach opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi lub osób upośledzonych, które wymagają ciągłej hospitalizacji, brak miejsc dla rencistów, emerytów i starców w domach opieki społecznej, brak opieki nad wychowankami domów dziecka po ukończeniu 18-tego roku życia, brak dostatecznej liczby ośrodków dla osób zarażonych wirusem HIV.

---

[10] Obserwatorium Integracji Społecznej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku, Socjodemograficzny Portret Zbiorowości Ludzi Bezdomnych Województwa Podlaskiego, Wyd. ROPS Białystok, Białystok 2012, s. 13.

Nad wyraz często syndromowi bezdomności towarzyszą również elementy związane z chorobami i patologiami, tj. alkoholizm, przestępczość, rozwody lub trwały rozpad więzi formalnych i nieformalnych, odrzucenie i brak opieki ze strony osób najbliższych, prostytucja, alkoholizm i psychopatia małżonka (znęcanie się nad rodziną).

Status bezdomnego nie koniecznie generowany jest czynnikami zewnętrznymi. Może również wynikać z natury psychologicznej tzn. być świadomym wyborem innego sposobu życia lub odmiennego systemu wartości (np. typ wiecznego wędrowca, tułacza).

Zdaniem K. Wierzbickiej źródłem bezdomność są następujące korelaty:

- osobowościowe,
- środowiskowe,
- systemowe,
- zdrowotne,
- losowe[11].

Różnorakie badania pokazują, że analizując przyczyny bezdomności nie mamy do czynienia z łańcuchem zdarzeń, ale z samonapędzającą się spiralą wzajemnie wzmacniających się czynników: biedy, bezrobocia, choroby, uzależnień i zachowań patologicznych[12]. Należy pamiętać jednak, że bezdomność nie jest ani aktem własnego wyboru, ani wynikiem splotu zewnętrznych sił zupełnie niezależnych od woli jednostki, ale pewną wypadkową wyborów jednostki i uwarunkowań społecznych.

[11] Tamże, s. 15-16.
[12] Bielecka - Prus J., Maciejewska R., Rydzewski P., [red.], Społeczne i instytucjonalne aspekty bezdomności na Lubelszczyźnie, Wyd. WSPA w Lublinie, Lublin 2011, s. 15

3. Metodologia badania

3.1 Problematyka badawcza, cele główne oraz szczegółowe

Badanie pn. „Bezdomność w województwie podkarpackim" zostało przeprowadzone w okresie od 30 kwietnia 2014 do 6 czerwca 2014 roku. Respondentami były osoby bezdomne korzystające z pomocy udzielanej przez noclegownie i schroniska funkcjonujące na terenie województwa podkarpackiego. Badanie to zostało poprzedzone przeprowadzonym pilotażem w dniach 7-16 kwietnia 2014 roku.

Głównym celem badania było opisanie zjawiska bezdomności występującego na terenie województwa podkarpackiego. Opracowana diagnoza przedstawia problem społeczny w aspektach takich jak: korzystanie z pomocy, źródła utrzymania, przyczyny bezdomności, długość pozostawania osobą bezdomną, zdrowie osób bezdomnych, aktywność zawodowa osób bezdomnych oraz ich sytuacja mieszkaniowa. Podczas realizacji badania uwzględniona została również kwestia dotycząca relacji rodzinnych, prób wychodzenia z bezdomności oraz zmiany swojego życia.

Obok celu głównego badania wyodrębnione zostały również cele szczegółowe, związane bezpośrednio z uzyskaniem informacji służących systemowi udzielania pomocy osobom bezdomnym. Wszystkie poniższe cele szczegółowe dotyczą w dużej mierze osób bezdomnych korzystających z placówek typu noclegownia czy schronisko. Do celów tych zaliczono:

- Wskazanie miejsc przebywania osób bezdomnych poza placówkami typu noclegownia, schronisko;
- Zdiagnozowanie sytuacji materialnej, zawodowej, zdrowotnej i mieszkaniowej osób bezdomnych;
- Wskazanie przyczyn bezdomności i jej wpływu na dotychczasowe życie;
- Poznanie potrzeb i motywacji osób bezdomnych;

Problematyka badawcza poruszana w zrealizowanym badaniu dotyczącym osób bezdomnych jest bardzo rozbudowana. Do najważniejszych zagadnień badawczych zaliczyć należy:

- Formy pomocy, z jakich korzystają osoby bezdomne,
- Przyczyny bezdomności,
- Miejsca, w których najczęściej przebywały osoby bezdomne w ciągu ostatniego roku,
- Źródła utrzymania osób bezdomnych,
- Aktualny stan zdrowia osób bezdomnych, oraz kwestia wpływu bezdomności na stan zdrowia,

- Problemy dla osób bezdomnych,
- Relacje osób bezdomnych z rodziną czy znajomymi/przyjaciółmi,
- Gotowość osób bezdomnych do podjęcia zatrudnienia,
- Plany na przyszłość osób bezdomnych,
- Odczucia osób bezdomnych wobec sytuacji, w której się znajdują.

3.2 Zastosowana metoda

Badanie zostało przeprowadzone z wykorzystaniem standaryzowanych wywiadów kwestionariuszowych (PAPI – Paper and Pencil Interview). Metoda wywiadów kwestionariuszowych to proces zbierania danych na podstawie przygotowanego kwestionariusza (ankiety). Jest to jedna z najpowszechniejszych metod ilościowych stosowanych w badaniach społecznych. Taka forma pozyskiwania danych ilościowych pozwala na określenie występowania zjawisk wśród wybranych grup określonej populacji. Narzędzie pozyskiwania danych stanowił kwestionariusz badawczy zawierający 19 pytań dotyczących tematyki badania (w tym jedno pytanie o charakterze otwartym) oraz 4 pytania metryczkowe.

4. Analiza wyników badania

4.1. Ogólna charakterystyka respondentów

Niniejszy rozdział zawiera charakterystykę głównych zmiennych „metryczkowych", które zastosowane zostały w badaniu. Pytania „metryczkowe" służą nie tylko do scharakteryzowania badanej zbiorowości, w tym przypadku osób bezdomnych, ale również pozwalają opisać jej zróżnicowanie. Ich istotę w kwestionariuszu wywiadu podkreślają trzy następujące czynniki:

- bardzo często stanowią podstawę dobru próby,
- znajdują się w każdym kwestionariuszu, choć w różnych kombinacjach,
- bardzo często stanowią najważniejsze zmienne niezależne wykorzystywane podczas analizy statystycznej[13].

W badaniu bezdomności w województwie podkarpackim zmienne metryczkowe umieszczone były na początku kwestionariusza, gdyż stanowiły one doskonały punkt rozpoczęcia „rozmowy" z osobą bezdomną.

Oszacowanie liczby bezdomnych jest niezwykle trudnym zadaniem, nie tylko z powodu problemów definicyjnych, ale także dlatego, że osoby bezdomne są bardzo mobilne i nie posiadają stałego miejsca zamieszkania. Dlatego też wyodrębnienie i charakterystyka demograficzno - społeczna określonych grup bezdomnych może być jedynie przybliżonym obrazem faktycznego zjawiska. Ponadto trzeba pamiętać, że zjawisko to jest dynamiczne i struktura zbiorowości bezdomnych ulega zmianom w zależności od czynników makrospołecznych. Badacze zauważają, że w latach 90. XX wieku w Polsce wzrosła liczba bezdomnych kobiet z dziećmi, rodzin, a także osób starszych, co miało związek z transformacją ustrojową[14].

Badaniem objętych zostało 270 dorosłych osób bezdomnych przebywających w 21 placówkach typu schronisko, noclegownia funkcjonujących na terenie województwa podkarpackiego.

[13] Sztabiński P., Sawiński Z., Sztabiński F. (red.), *Fieldwork jest sztuką. Jak dobrać respondenta, skłonić go do udziału w wywiadzie, rzetelnie i sprawnie zrealizować badanie*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2005, s. 205.

[14] Lech A., Świat społeczny bezdomnych i jego legitymizacje, Wyd. „Śląsk", Katowice 2007.

Wykres 1. Płeć respondentów (w %)

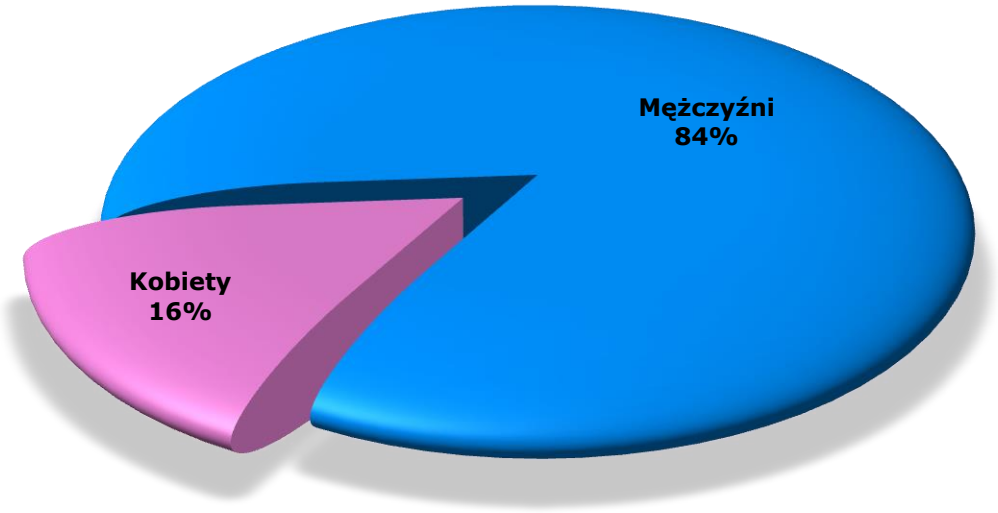

Źródło: opracowanie własne.

Pod względem płci można powiedzieć, że bezdomność na Podkarpaciu to przede wszystkim problem mężczyzn. Zdecydowana większość przebadanych osób to mężczyźni (84%), jedynie 16% wszystkich respondentów stanowiły kobiety.

Autorzy badania postanowili zbadać jak kształtował się wiek osób badanych. Średni wiek respondentów to 55 lat. Wykres nr 2 ukazuje rozkład wieku z podziałem na kobiety i mężczyzn bezdomnych. Warto zaznaczyć, iż najmłodsza ankietowana osoba miała 19 lat z kolei najstarszy respondent miał 90 lat.

Wykres 2. Rozkład wieku badanych bezdomnych

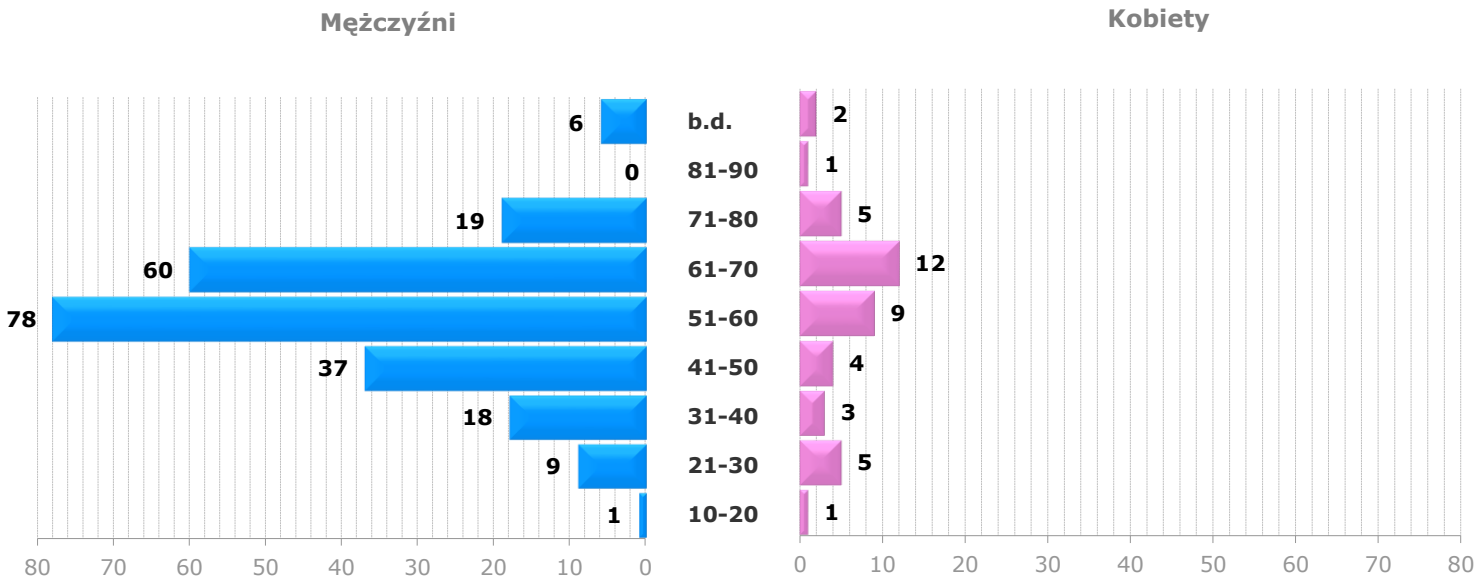

Źródło: opracowanie własne.

Z przeprowadzonych badań wynika, że dominującym przedziałem wiekowym u kobiet był przedział między 61 a 70 rokiem życia, w którym znajdowało się 30,0% respondentek. Z kolei u mężczyzn przedziałem dominującym był wiek pomiędzy 51-60 rokiem życia, w którym znajdowało się 35,1% respondentów.

Generalizując, znaczna liczba ankietowanych zadeklarowała wiek między 51 a 70 lat (60,7%) zaś 9,5% bezdomnych osób przekroczyło już 70 rok życia. Warto również wskazać, że 6,1% respondentów nie osiągnęło wieku 30 lat. Mając na uwadze wiek osób bezdomnych można stwierdzić, że w badanej grupie osób przeważają osoby w średnim wieku bądź starsze (powyżej 40 roku życia znajduje się 85,9% badanych). Osiem ankiet (3%) nie było wypełnionych w miejscu, w którym autorzy badania pytali o rok urodzenia respondentów.

Analizując cechy respondenta pod względem wykształcenia, wywnioskować można, że osoby bezdomne to osoby nisko wykształcone. Jak wskazuje wykres nr 3, wśród badanych osób przeważa wykształcenie „zasadnicze zawodowe" (41,4%) oraz podstawowe (34,3%). Kolejne 16,4% respondentów przyznało, że posiada wykształcenie średnie, zaś najmniej liczna grupa to osoby bezdomne posiadające wykształcenie gimnazjalne (1,49%) oraz osoby bez żadnego wykształcenia (0,75%). Dwóch ankietowanych nie wskazało swojego wykształcenia.

Wykres 3. Wykształcenie respondentów (w %)

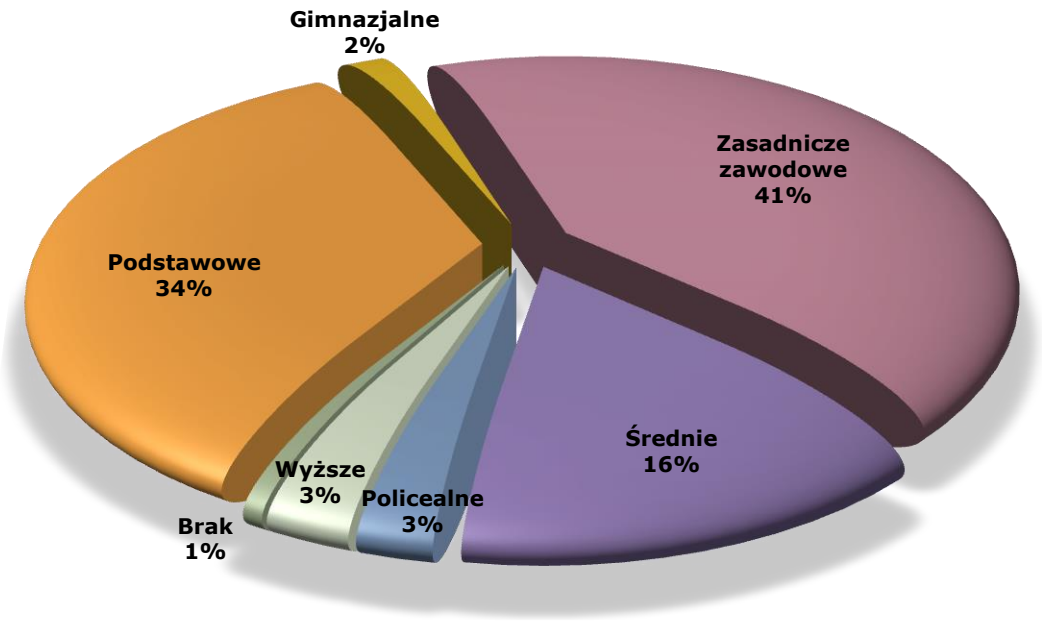

Źródło: opracowanie własne.

Bezdomni, którzy wzięli udział w badaniu są najczęściej osobami rozwiedzionymi (38%). Prawie 1/3 badanych stanowią osoby stanu wolnego. Rzadziej osoby bezdomne

pozostają w związkach małżeńskich (14%) albo są owdowiałe (11%). W siedmiu ankietach bezdomni nie określili swojego stanu cywilnego.

Wykres 4. Stan cywilny osób bezdomnych (w %)

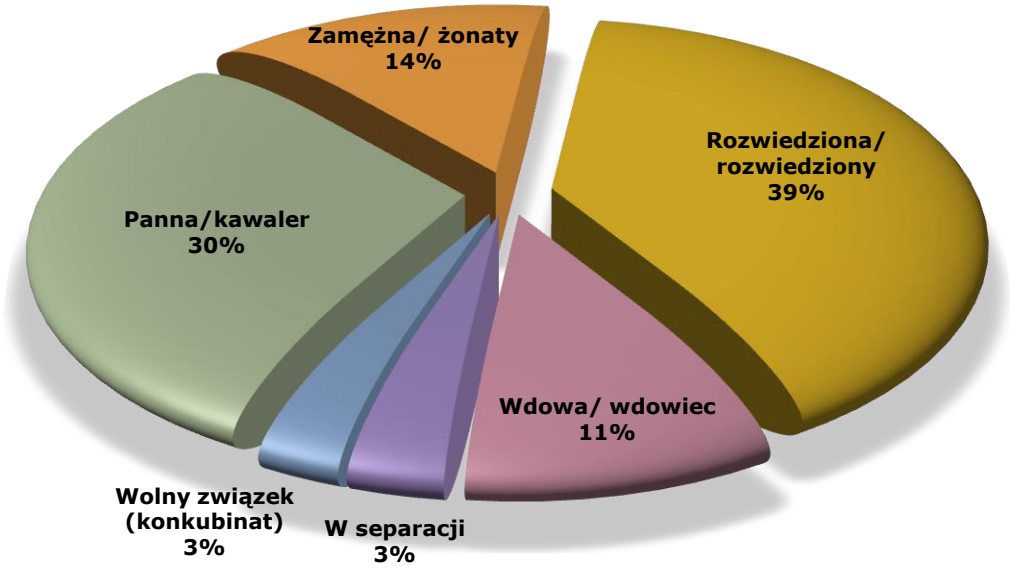

Źródło: opracowanie własne.

4.2. Średni czas pozostawania w bezdomności oraz miejsca, w których najczęściej przebywały osoby bezdomne

Podczas przeprowadzania badania zapytano respondentów o to, jak długo pozostają osobami bezdomnymi. Jak się okazało, przeciętna liczba lat pozostawania w bezdomności wyniosła w badanej grupie (78,26 miesięcy, co w przeliczeniu na lata dało wynik – 6,5 roku).

Wykres 5. Przeciętna liczba lat pozostawania w bezdomności a płeć (lata)

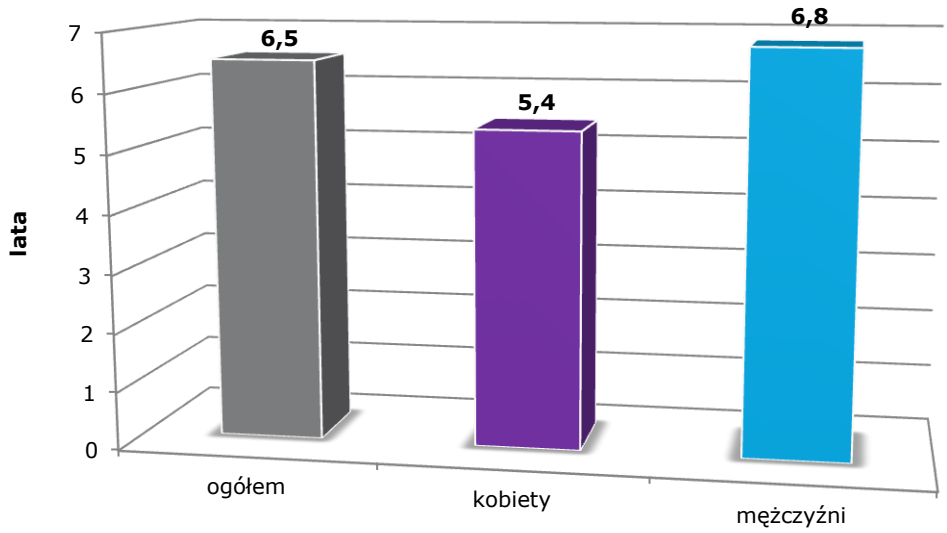

Źródło: opracowanie własne.

Z przeprowadzonych badań wynika, że pod względem czasu pozostawania w bezdomności, mężczyźni charakteryzują się wyższą średnią lat spędzonych w bezdomności niż kobiety. Jak wskazuje powyższy wykres mężczyźni pozostają w bezdomności średnio 1 rok i 4 miesiące dłużej niż kobiety. W 31 przypadkach ankietowani nie określili jak długo są osobami bezdomnymi.

Ważną kwestią poruszaną podczas badania było miejsce przebywania osób bezdomnych. Głównym celem postawionego pytania „Gdzie najczęściej Pan/Pani przebywał/a w ciągu ostatnich 12 miesięcy?", było ustalenie najczęstszych miejsc pobytu bezdomnych na Podkarpaciu.

Wykres 6. Miejsca najczęstszego przebywania respondentów w ciągu ostatnich 12 miesięcy (w %)

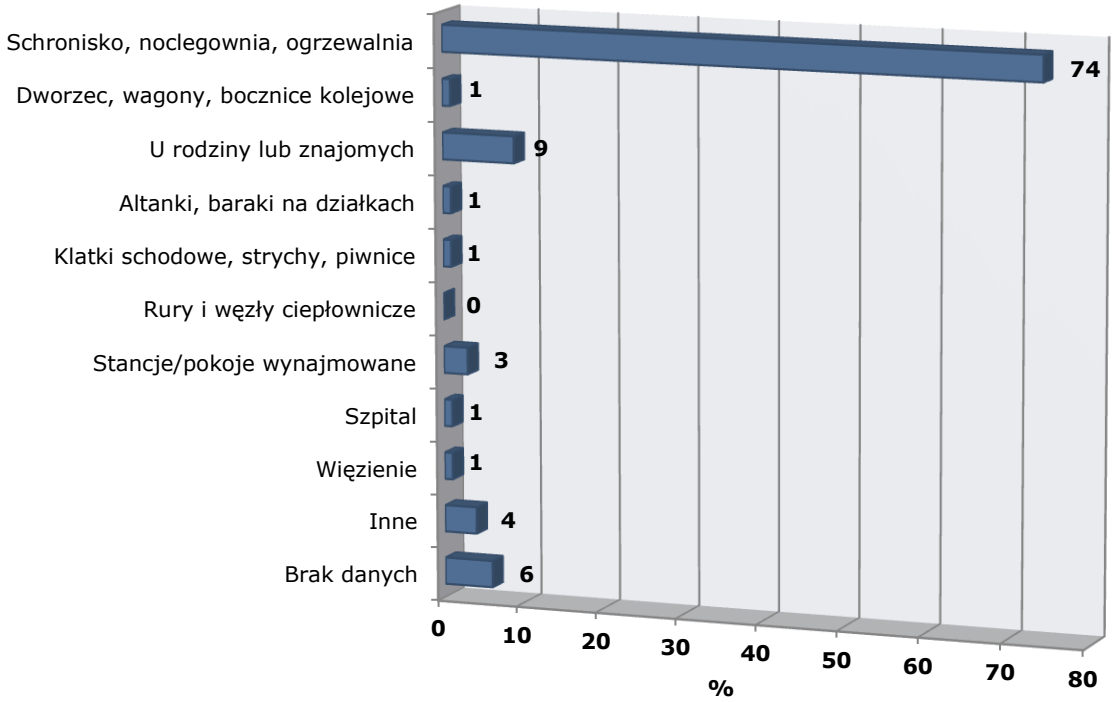

Źródło: opracowanie własne.

Bezdomni, którzy wzięli udział w badaniu, najczęściej w ciągu ostatniego roku przebywali w schroniskach, noclegowniach i ogrzewalniach. Taki rodzaj miejsca pobytu wskazało 74% badanych. Prawie, co dziesiąty badany w ciągu ostatnich 12 miesięcy mieszkał u rodziny lub znajomych. Znacznie mniejszy odsetek badanych (1%) wskazywał następujące miejsca pobytu: dworce, wagony, bocznice kolejowe, altanki i baraki na działkach, klatki schodowe, strychy, piwnice, szpital czy więzienie. Nikt z badanych nie przebywał w ciągu ostatnich 12 miesięcy w takich miejscach jak rury i węzły ciepłownicze. Oprócz zaznaczonych na wykresie wariantów odpowiedzi ankietowani (4%) wskazali m.in. dom inwalidy bezdomnego i mieszkania wynajmowane, jako miejsce pobytu w ciągu ostatniego roku. O miejscu swojego pobytu nie wypowiedziało się 6% respondentów.

4.3. Powody bezdomności

Wiele jest przyczyn bezdomności, układają się one w grupy problemów wzajemnie powiązanych i warunkujących się wzajemnie. Najczęściej bezdomność jest wypadkową splotów różnorodnych determinant i okoliczności, a także bolesnych i trudnych problemów w wymiarze indywidualnym i społecznym. Trzeba jednak pamiętać, że indywidualna odporność ludzi na różne trudne sytuacje jest inna. Jedni te same sytuacje znoszą dzielnie, walczą o przetrwanie i rozwiązują swoje problemy. Mają tyle sił wewnętrznych i determinacji, że nawet bardzo trudne i bolesne sprawy rozwiązują samodzielnie. Zwracają się wcześnie o pomoc i otrzymując ją, dają sobie radę. Inni zaś, gdy spotykają ich kłopoty i bardzo trudne problemy życiowe, uginają się pod ich brzemieniem, są przytłoczeni troskami, nie widzą szans wyjścia, poddają się i grzęzną w kolejne problemy. Często sięgają po alkohol, narkotyki, wywołują swym negatywnym postępowaniem problemy rodzinne i małżeńskie. W zaistniałych sytuacjach tracą pracę i pieniądze, zadłużają się i nie mogą uregulować długów. Niejednokrotnie popadają w konflikt z prawem, są notowani, oskarżani, trafiają do więzień, są eksmitowani z mieszkań. Proces przechodzenia w stan bezdomności to długa i skomplikowana droga. Bezdomność to nie efekt jakiegoś jednego aktu, czy też krótkiego czasu. Na proces ten składają się czynniki obiektywne, tj. niezależne od woli osoby, jak i czynniki subiektywne akceptowane, a nawet współtworzone przez osobę. Proces ten trwa w czasie i ma swoją dynamikę. Jest ona uzależniona od indywidualnych cech osoby i jej losów[15].

Przy omawianiu potencjalnych powodów bezdomności, zwróćmy uwagę na negatywny stereotyp osoby bezdomnej w polskim społeczeństwie. Zazwyczaj kojarzy się ona z osobą brudną, brzydko pachnącą, mieszkającą na dworcu, żebrzącą. Reakcje ludzi, którzy spotykają osoby bezdomne często, zatem są wynikiem postawienia bardzo pochopnej i nieprzemyślanej oceny. Niektórzy uważają, że osoba bezdomna sama sobie zasłużyła na to, kim jest, jak wygląda, niezależnie, czy jest uzależniona od alkoholu, czy też nie. Z perspektywy „zwykłego człowieka" osoba bezdomna jawić się może jako nieodpowiedzialna z jednej strony, z drugiej zaś ciesząca się dużą wolnością wewnętrzną (samostanowieniem). Tymczasem bardzo często stereotyp osoby bezdomnej nie uwzględnia tego podstawowego faktu, że bezdomność to suma zdarzeń krytycznych, które zaszły w jednym czasie[16]. Wydaje się, że nie ma możliwości, aby rozpatrywać szanse wyjścia z bezdomności bez dokładnej analizy przyczyn, które do niej prowadzą. Wiele prac badawczych stara się wyjaśnić, dlaczego oraz w jaki sposób do bezdomności dochodzi. Zastanawiając się nad problemem, dlaczego badani respondenci stali się

[15] Włodarczyk S. (b.r.), *Zjawisko bezdomności w opinii podopiecznych schroniska św. Brata Alberta w Bielicach* [online], Bielice [dostęp: 2014.06.28], Dostępny w Internecie: http://www.debica.bratalbert.org.pl/bezdomnosc.pdf, s. 9.

[16] Dębski M., *Socjodemograficzny portret zbiorowości ludzi bezdomnych województwa pomorskiego*, Wydawnictwo: RC Fundacja POMOST, Szczecin 2007, s. 51.

osobami bezdomnymi, w zrealizowanym badaniu postanowiono zadać pytanie – „Z jakiego powodu jest Pan/Pani bezdmony/a?

Wykres 7. Powody bezdomności (w %)

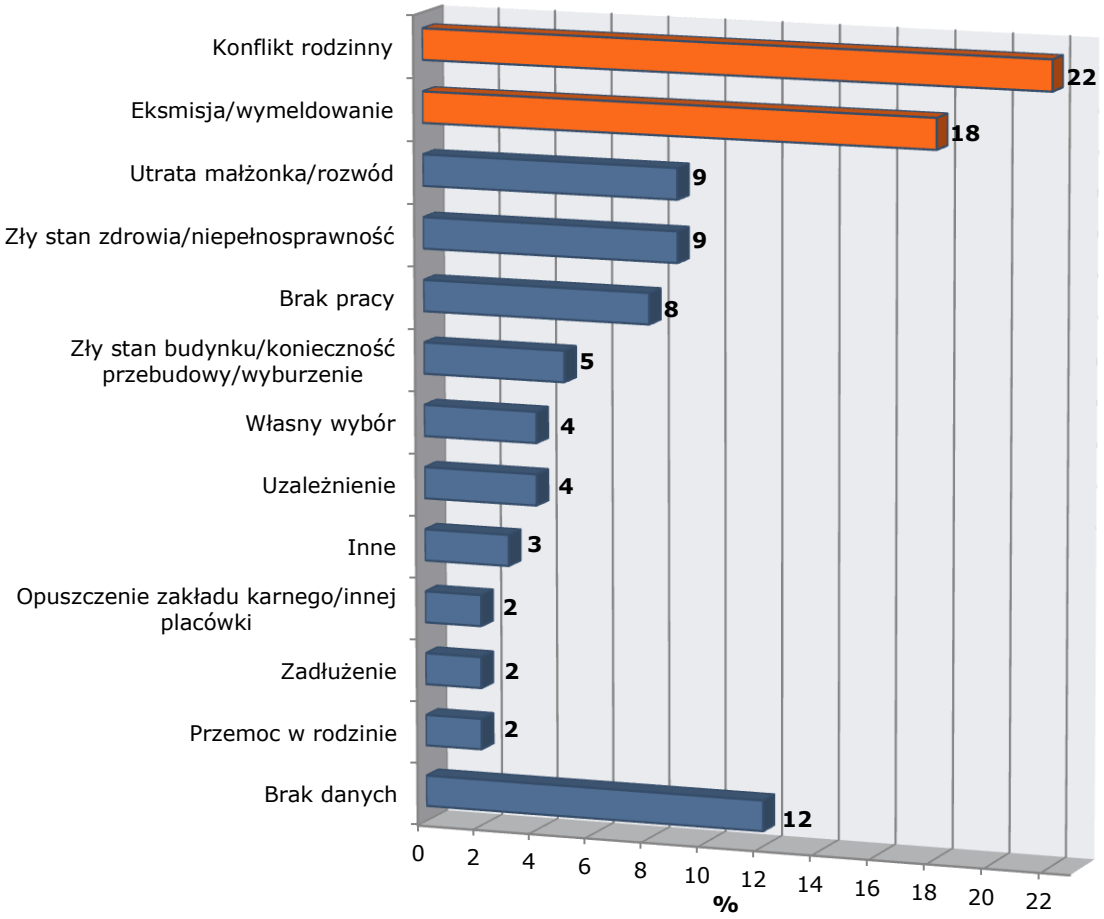

Źródło: opracowanie własne.

Z przeprowadzonego badania wynika, że najczęstszym powodem bezdomności na Podkarpaciu, wskazywanym przez osoby bezdomne, są konflikty rodzinne (22%). Drugim najczęściej wskazywanym powodem bezdomności okazały się eksmisje i wymeldowania z miejsc zamieszkania (18%). Prawie, co dziesiąta osoba bezdomna zadeklarowała, że przyczynami bezdomności okazały się: „utrata małżonka", „rozwód", a także „zły stan zdrowia i niepełnosprawność" (9%). Z kolei takie przyczyny jak: „przemoc w rodzinie", „opuszczenie zakładu karnego lub innej placówki" czy „zadłużenie" należą do rzadkości. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na jeszcze jedną istotną kwestię, otóż na odpowiedź „własny wybór" bycia osobą bezdomną wskazało 4% badanych.

W literaturze przedmiotu, oprócz sporów natury definicyjnej oraz typologizacyjnej widoczny jest wyraźny spór o kwestię bezdomności z wyboru. Jak uważają autorzy, jeśli bezdomni z wyboru istnieją, to jest ich bardzo mało i należy zaliczyć do nich

bezdomnych, którzy prezentują typ wiecznego wędrowca, włóczęgi, tułacza świadomie odrzucającego normy społeczne oraz istniejący świat wartości. Tymczasem drogi do bezdomności, jednoznacznie zaprzeczają tezie, że możliwa jest tzw. bezdomność z wyboru. Jak wskazuje literatura, bezdomnych nie można traktować jak nonkonformistów, którzy na pewnym etapie swojego życia postanowili w sposób drastyczny i jednoznaczny zaprzeczyć rzeczywistości, w której dotychczas funkcjonowali, gdyż ich sprzeciw wobec dotychczasowego życia nie jest sprzeciwem świadomym. Innymi słowy można powiedzieć, że osoby bezdomne jawią się, jako jednostki, które nie tyle odrzuciły zastany ład i porządek społeczny i moralny, co nie przyswoiły go w sposób wystarczająco odpowiedni[17]. O powodach swojej bezdomności nie wypowiedziało się 12% ankietowanych.

Zjawisko bezdomności podobnie jak wiele innych negatywnych zjawisk społecznych (narkomania, przestępczość) istniało w Polsce od dawna. Pomimo to, dopiero od kilku lat jest ono przedmiotem rozważań i troski. Przemiany społeczno-ekonomiczne zachodzące od początku lat dziewięćdziesiątych uwypukliły istotę tego nieakceptowanego społecznie problemu. Temat bezdomności i ubóstwa jest coraz głośniejszy. Rozważaniom poddawane są przyczyny i skutki jego zaistnienia. Zainteresowanie tematem bezdomności nie polega jedynie na badaniach społeczno-socjologicznych. Ma ono prowadzić do opracowania metod skutecznego zapobiegania bezdomności. Punktem wyjściowym do tego typu badań jest potraktowanie problemu bezdomności, jako przesłanki ubóstwa. Ludzie, których dochody spadają, bądź też z racji na przykład utraty pracy popadają w nędzę. Bywa, że nie znajdując oparcia ani w rodzinie, ani w znajomych doświadczają upokorzeń i tracą wiarę w sens życia. Naturalnie są też jednostki przedsiębiorcze, które nie poddają się sytuacji i poszukują rozwiązań, które pozwalają im wybrnąć z kłopotów. Należy, bowiem pamiętać, że bezdomność nie jest skutkiem jedynie niekorzystnych uwarunkowań socjalnych, na przykład bezrobocia czy braku mieszkania. To także efekt zmniejszonej zdolności do samodzielnego życia i poddania się wymogom społeczeństwa, oceniającego jednostkę głównie pod względem wydajności. Bezdomnych należy pojmować, jako ludzi w kryzysie, którzy zostali wykorzenieni społecznie i nie są przystosowani do życia w społeczeństwie zorganizowanym.

Dotychczas wielu badaczy i ekspertów postrzegało problem bezdomności przez pryzmat schronienia, patologii, biedy czy wykluczenia społecznego, podczas gdy w pierwotnym wymiarze bezdomność odwołuje się m.in. do problemu mieszkaniowego lub braku stałej pracy z całym bagażem konsekwencji w wymiarze psychologicznym, społecznym czy ekonomicznym[18].

---

[17] Tamże, s. 55.

[18] Dębski M. (red.), *Problem bezdomności w Polsce. Wybrane aspekty – diagnoza Zespołu Badawczego,* Wydawnictwo - Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, Gdańsk 2011, s. 203.

Wykres 8. Co pozwoliłoby zapobiec sytuacji życiowej, w której się Pan/Pani znajduje?

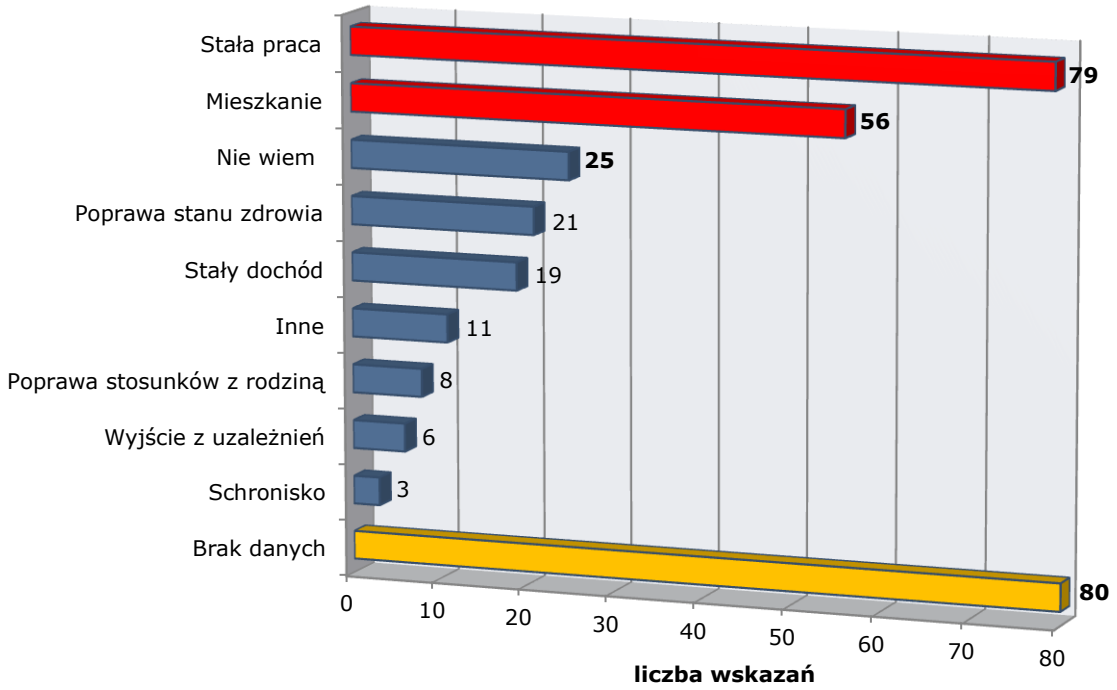

Źródło: opracowanie własne.

W pytaniu otwartym bezdomni respondenci wskazali (wykres nr 8), że najważniejszym czynnikiem, który pomógłby zapobiec sytuacji, w jakiej się znaleźli byłaby „stała praca" (79 wskazań). Drugim, co do częstości wskazań - zdaniem badanych – czynnikiem było własne „mieszkanie" (56 wskazań). Rzadziej wybierano „poprawę stanu zdrowia" czy „stały dochód". „Schronisko" i „wyjście z uzależnień" to czynniki, które w mniemaniu ankietowanych w najmniejszym stopniu zapobiegłyby w ich przypadku bezdomności. Niestety największy odsetek stanowiły w tym przypadku ankiety, w których badani nie wypowiedzieli się na temat czynników mogących zapobiec bezdomności.

Bardzo często, trudno w sposób jednoznaczny odpowiedzieć na pytanie, kto jest odpowiedzialny za wydarzenia krytyczne, które dzieją się w naszym życiu. Mówiąc prostym językiem, przyczyn własnej bezdomności - skrzywdzeni przez los - upatrują albo w sobie, albo w czynnikach zewnętrznych. Wydaje się analogicznie, że podobnie może być postrzegana odpowiedzialność za sytuację życiową, w której stanęła osoba bezdomna[19]. W badanu „Bezdomność w województwie podkarpackim" zadano pytanie, kto - zdaniem bezdomnych - ponosi największą odpowiedzialność za stan, w którym się znaleźli.

[19] Dębski M., *Socjodemograficzny…*, dz. cyt., s. 49.

Wykres 9. Odpowiedzialność za bezdomność (w %)

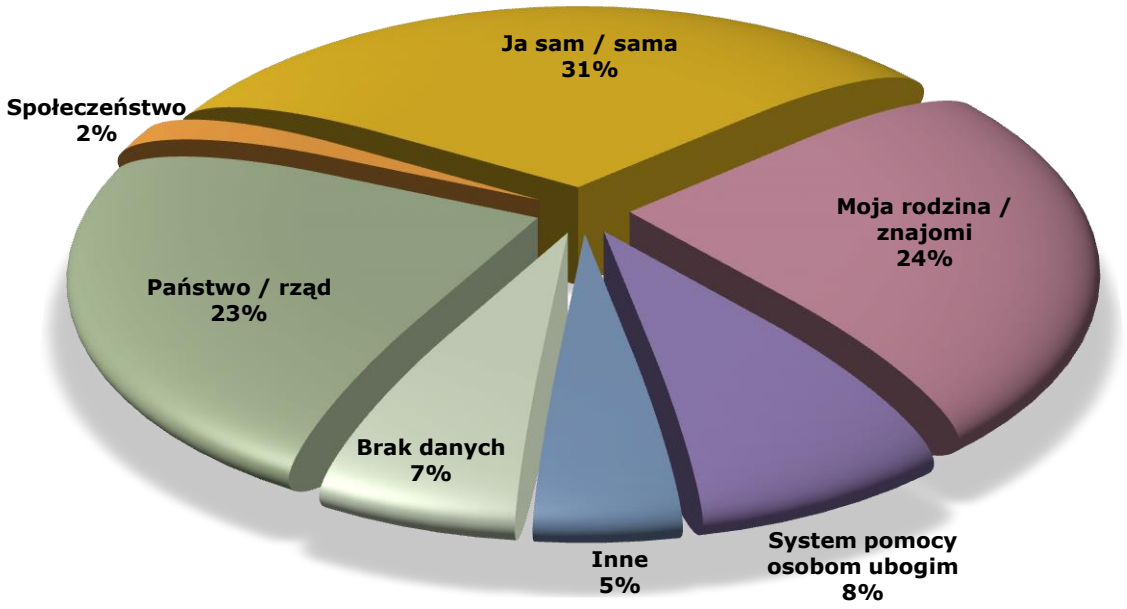

Źródło: opracowanie własne.

Jak wskazują dane widoczne na wykresie nr 9 najliczniejszą grupę stanowią te osoby, które poszukują odpowiedzialności za własną bezdomność w samych sobie (31%). Druga, co do liczebności grupa to te osoby bezdomne, które przyczyn własnej bezdomności upatrują we własnej rodzinie lub znajomych (24%), trzecią grupę stanowią osoby, które za bezdomność obarczają państwo i politykę rządu polskiego. Na temat odpowiedzialności za bezdomność swojej opinii nie wyraziło 7% badanych.

4.4. Sytuacja materialna, zawodowa i zdrowotna osób bezdomnych z terenu województwa podkarpackiego

Jak wskazuje J. Nesterowicz-Wyborska uzyskanie wiarygodnych informacji o źródłach utrzymania się osób bezdomnych, zwłaszcza z pracy wykonywanej w szarej strefie, jest sprawą trudną. Wiarygodność respondentów w tym zakresie związana jest z możliwością niezgłaszania przez nich wszystkich źródeł dochodów czy utrzymania, a także faktem, iż mogą oni nie pamiętać wszystkich źródeł przychodów[20]. Należy, więc zdawać sobie sprawę z pewnego marginesu błędów w odniesieniu do poniżej zaprezentowanych wyników, wynikającego przede wszystkim z obiektywnych problemów związanych z uzyskaniem dokładnej informacji na temat źródeł utrzymania osób bezdomnych.

Tabela 1. Źródła utrzymania osób bezdomnych

Etykiety odpowiedzi	Liczba wskazań
ZASIŁKI Z POMOCY SPOŁECZNEJ	**92**
EMERYTURA / RENTA	**78**
PRACE DORYWCZE / SEZONOWE	**28**
BRAK	**19**
Prace dorywcze / sezonowe i Zasiłki z pomocy społecznej	16
INNE	**8**
ZBIERACTWO / SPRZEDAŻ SUROWCÓW WTÓRNYCH	**6**
Niewypełnione pytanie	6
Prace dorywcze / sezonowe i Zbieractwo / sprzedaż surowców wtórnych	6
Zasiłki z pomocy społecznej i Zbieractwo / sprzedaż surowców wtórnych	2
ŻEBRACTWO	**2**
Zasiłki z pomocy społecznej + inne	2
Zasiłki z pomocy społecznej i Emerytura / renta	2
Prace dorywcze / sezonowe + inne	1
Zasiłki z pomocy społecznej i Żebractwo	1
Prace dorywcze / sezonowe, Zbieractwo / sprzedaż surowców wtórnych i Żebractwo	1
Suma końcowa	**270**

Źródło: opracowanie własne.

Analizując (w pytaniu wielokrotnego wyboru) liczbę posiadanych źródeł utrzymania przez osoby bezdomne w ujęciu procentowych wskazać należy, iż 78,5% wszystkich osób bezdomnych posiadających jakikolwiek dochód deklaruje tylko jedno źródło utrzymania. Kolejne 11,1% bezdomnych osób wskazało, iż posiada co najmniej dwa źródła dochodu

[20] Tamże, s. 77.

a 0,4% osób biorących udział w badaniu zadeklarowało posiadanie trzech bądź więcej źródeł dochodu. Najczęściej wskazywane przez respondentów uczestniczących w badaniu źródła dochodów to zasiłek z pomocy społecznej (92 wskazania), emerytura czy renta (78 wskazań) oraz prace dorywcze i sezonowe (28 wskazań) – tabela 1. Spośród osób, które wskazały jedno źródło dochodu najrzadziej wymieniano żebractwo (2 wskazania). Należy jednak dodać, iż niepokojącym jest fakt, że 19 badanych osób bezdomnych nie posiadało w chwili przeprowadzania badania żadnego dochodu. W przypadku tej grupy bezdomnych brak dochodu i źródeł utrzymania oznacza stopniowe „zagłębianie się" w bezdomność. Jak wskazało badanie, były też osoby bezdomne, które posiadały inne źródła utrzymania. W odpowiedziach respondentów znalazły się m.in. renty, alimenty oraz pomoc od znajomych.

Bardzo często bezdomność kojarzona jest z samotnością i osamotnieniem, brakiem wsparcia od strony rodziny, najbliższych, przyjaciół, znajomych. Z drugiej strony często mówi się o tym, iż osoby bezdomne długotrwale korzystające z oferty pomocy społecznej są od tej pomocy uzależnione i do niej przyzwyczajone[21].

Podejmując próbę analizy problemu korzystania przez osoby bezdomne z różnorodnych form pomocy, należy podać kilka istotnych faktów, które mogą pełnić rolę ogólnych założeń, związanych bezpośrednio z niesieniem pomocy osobom wykluczonym społecznie – bezdomnym. Po pierwsze, zawsze należy oferować osobie potrzebującej pomoc, nawet jeśli osoba bezdomna w sposób ciągły jej odmawia a sytuacja taka nie powinna zwalniać z chęci dalszego jej niesienia. Taka postawa w kwestii wsparcia nie odnosi się wyłącznie do osób mieszkających w placówkach, lecz także przebywających w miejscach niemieszkalnych. Po drugie, oferowana pomoc musi być pomocą odpowiednią, trafiającą w najpilniejsze potrzeby osoby bezdomnej. Trzecim, niezbędnym założeniem, jakie należy poczynić w zakresie niesienia pomocy osobom bezdomnym jest konieczność informowania osoby bezdomnej o możliwości otrzymywania pomocy.

[21] Browarczyk Ł., Dębski M., Weiner K. (red.), *FORUM O bezdomności bez lęku,* Gdańsk: Wydawnictwo: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, Gdańsk 2011, s. 139.

Tabela 2. Formy wsparcia z jakich korzystali bezdomni na Podkarpaciu

Etykiety odpowiedzi	Liczba wskazań
POSIŁEK	**67**
Posiłek i Pomoc rzeczowa	45
NIE KORZYSTAM	**36**
Posiłek, Pomoc rzeczowa i Wsparcie finansowe	18
WSPARCIE FINANSOWE	**18**
Niewypełnione pytanie	17
INNE	**15**
Posiłek i Wsparcie finansowe	13
WSPARCIE PSYCHOLOGICZNE	**8**
Posiłek i Wsparcie psychologiczne	5
POMOC RZECZOWA	**5**
Inne + Posiłek + Pomoc rzeczowa	4
Posiłek, Pomoc rzeczowa, Wsparcie finansowe i Wsparcie psychologiczne	4
Posiłek, Pomoc rzeczowa i Wsparcie psychologiczne	4
Wsparcie finansowe i Wsparcie psychologiczne	3
Inne + Wsparcie finansowe	2
Inne + Posiłek	2
Posiłek, Wsparcie finansowe i Wsparcie psychologiczne	1
Inne + Posiłek + Pomoc rzeczowa + Wsparcie finansowe + Wsparcie psychologiczne	1
Inne + Posiłek + Pomoc rzeczowa + Wsparcie finansowe	1
Inne + Pomoc rzeczowa	1
Suma końcowa	**270**

Źródło: opracowanie własne.

W ankiecie pytaniem wielokrotnego wyboru zapytano respondentów o to „Z jakich form wsparcia Pan/Pani korzysta?”. Jak wynika z rozkładu odpowiedzi ujętych w tabeli nr 2 bezdomni na Podkarpaciu wskazując jedną odpowiedź relatywnie najczęściej wybierali „posiłek” jako najczęstszą formę wsparcia z której korzystają. Jak się okazuje bezdomni często wskazywali, iż korzystali z pomocy związanej ze wsparciem finansowym (18 ankietowanych). 71 bezdomnych respondentów wskazało, iż korzysta, z dwóch form wsparcia. Najwięcej odpowiedzi wskazywało „posiłek” i „pomoc rzeczową” jako najczęstsze formy pomocy. Natomiast 33 osoby biorące udział w badaniu zadeklarowało trzy bądź więcej form wsparcia, z jakich korzystali w ostatnim czasie. Opcję „nie korzystam” z pomocy, jaką w różnych formach oferuje Państwo wybrało 36 bezdomnych. Pośród „innych” form wsparcia ankietowani najczęściej wskazywali „całodobowy pobyt w schronisku” jako pomoc z której korzystali. O formach wsparcia nie wypowiedziało się w badaniu 17 ankietowanych. Można domniemać, że grupa osób bezdomnych, która nie wypełniła w niniejszym badaniu pytania dotyczącego form wsparcia, może nie posiadać wiedzy o możliwości korzystania z różnorodnych form

pomocy oferowanych przez Państwo. Chociaż większość ankietowanych bezdomnych przekroczyła próg 40 lat pamiętać należy, że wsparcie powinno być oferowane w taki sposób, aby osoba bezdomna była w stanie zmieniać swoje życie, a nie „przyzwyczajać się" do trwającego stanu bezdomności.

Problemy bezdomnych to zagadnienia o szerokim i niezwykle skomplikowanym zakresie. Bezdomność wyklucza jednostki z właściwego funkcjonowania w życiu społecznym, jest związana z różnego rodzaju patologiami. Długotrwała bezdomność skutkuje utratą społecznej tożsamości, zerwanymi więziami społecznymi. Bezdomni są całkowicie poza rynkiem pracy, sferą edukacji, a często również sferą opieki medycznej. Problemy bezdomnych z roku na rok stają się coraz poważniejsze. Wobec powyższego osobom bezdomnym zostało postawione pytanie – „co jest dla Pana/Pani największym problem?".

Wykres 10. Co jest dla Pana/Pani największym problemem? (w %)

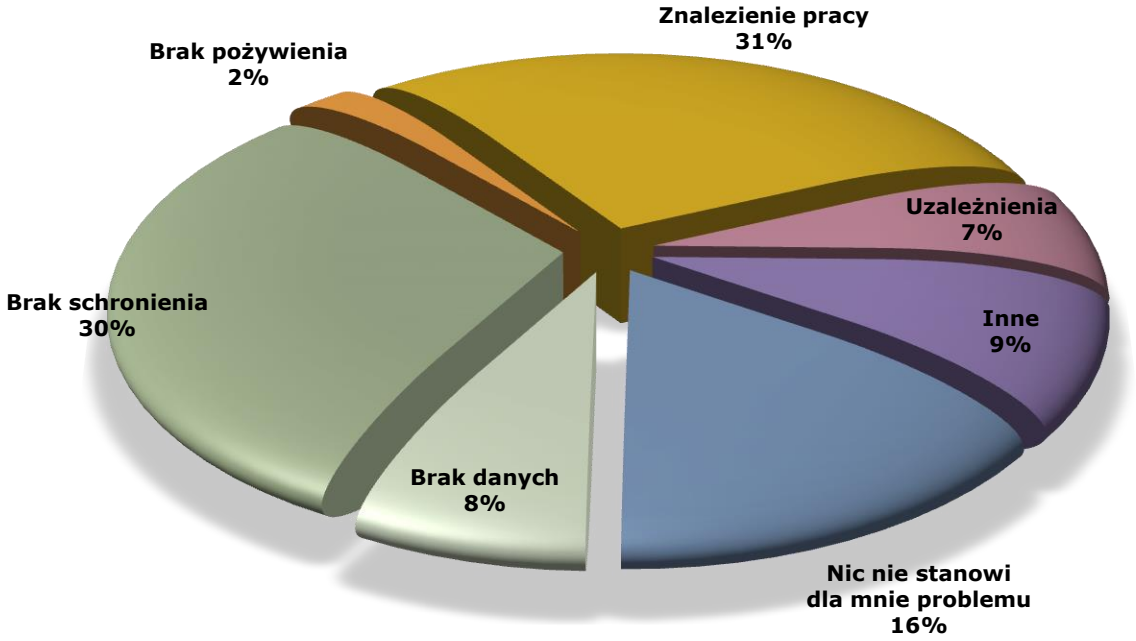

Źródło: opracowanie własne.

Jednym z zagadnień poruszanych w trakcie badania były problemy, z jakimi muszą się zmagać osoby bezdomne w swoim codziennym życiu. Głównymi problemami, jak wskazali ankietowani, są te związane ze znalezieniem pracy oraz brakiem schronienia. Z problemami takimi jak uzależnienia czy brak pożywienia zmaga się na Podkarpaciu zdecydowanie mniejszy procent bezdomnych. Należy zauważyć, że 16% respondentów potwierdziło, iż nic nie stanowi problemu w ich obecnym życiu. Pośród innych problemów z jakimi borykają się osoby bezdomne najczęściej wskazywano „zły stan zdrowia" oraz

„brak kontaktu z rodziną”. O swoich problemach nie wypowiedziało się 8% respondentów.

Rozpatrując problem wychodzenia z bezdomności wskazać należy, iż proces integracji ze społeczeństwem wymaga nie tylko nabycia odpowiednich umiejętności czy aktywności zawodowych, ale przede wszystkim realnych perspektyw na przykład na własne mieszkanie czy stałą pracę.

Wykres 11. Co w największym stopniu pomogłoby Panu/Pani wyjść z bezdomności? (w %)

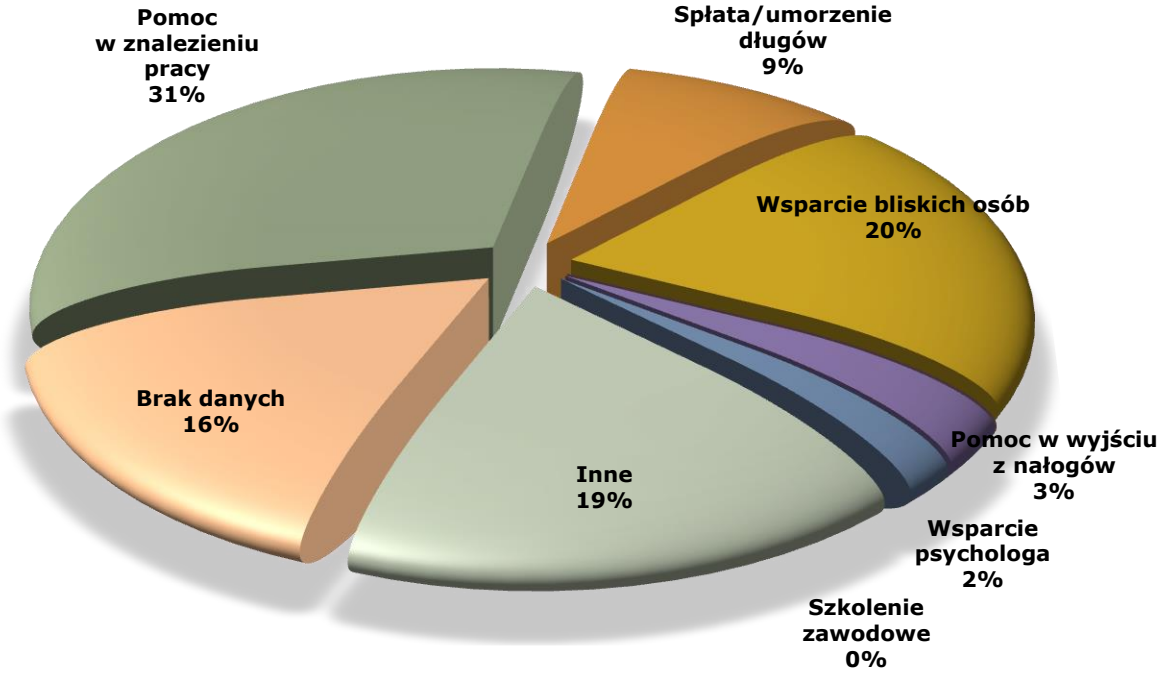

Źródło: opracowanie własne.

Bardzo istotna wydaje się analiza odpowiedzi osób bezdomnych, co do preferowanych form pomocy, które są najbardziej potrzebne, aby wyjść z bezdomności. Ankietowani wskazywali, że znalezienie stałej pracy bądź pomoc w jej uzyskaniu to najważniejsze potrzeby osób doświadczających bezdomności w województwie podkarpackim. Rzeczywistość pokazuje, że stała praca to najwyższy próg w procesie wychodzenia z bezdomności. Jak wynika z danych zawartych na wykresie nr 11, zdaniem badanych osób bezdomnych, ważne jest zarówno wsparcie bliskich osób (20%), jak i spłata lub umorzenie długów (9%). Spośród innych czynników, które pomogłyby „wyjść” z bezdomności – a o których wspomnieli ankietowani najczęściej wymieniane były: otrzymanie mieszkania oraz dobry stan zdrowia. Braki danych w pytaniu o czynniki, które pomogłyby wyjść z bezdomności odnotowano w przypadku 16% ankiet. W myśl teorii potrzeb Maslowa, aby człowiek mógł rozwijać potrzeby

wyższego rzędu (tj. potrzebę samorealizacji), musi mieć zaspokojone podstawowe potrzeby, m.in. potrzebę bezpieczeństwa[22]. Posiadanie stałej pracy, własnego mieszkania czy bycie zdrowym, a więc czynników, które gwarantowałyby pewność siebie i umożliwiałyby nawiązywanie normalnych relacji społecznych są jednymi z elementarnych potrzeb związanych z poczuciem bezpieczeństwa. Bez ich zaspokojenia trudno jest oczekiwać od ludzi pozbawionych domu samodzielności czy doskonalenia poprzez edukację i pracę.

[22] Dębski M., *Problem bezdomności…*, dz. cyt., s. 204.

4.5. Stan zdrowia osób bezdomnych na Podkarpaciu

Kiedy spojrzymy na bezdomność przez pryzmat złożoności samego zjawiska, jego wielowątkowości, szybkiej dynamiki zmian to okazuje się, że zdrowie osób bezdomnych staje się problemem kluczowym dla szeroko rozumianej polityki społecznej. Chodzi tutaj nie tylko o wymiar dokonywanej wobec osób bezdomnych interwencji (działania w celu zapobiegania sytuacji kryzysowej „tu i teraz"), ale również o wymiar społecznej i zawodowej reintegracji osób wykluczonych społecznie[23]. Rozpatrując kondycję zdrowotną osób bezdomnych, należy przyjąć założenie, że bezdomność wpisuje się w szeroko rozumiane wykluczenie społeczne, będące dynamicznym i wielowymiarowym procesem, zjawiskiem kumulatywnym, prowadzącym do złożonej dysfunkcji. Owa dysfunkcjonalność uwidacznia się w niewystarczającym uczestnictwie w głównym nurcie społeczeństwa, dostępie do najważniejszych systemów i instytucji społecznych, szeroko pojętej marginalizacji społecznej prowadzącej do zerwania więzi rodzinnych i społecznych, utraty poczucia sensu i tożsamości[24].

Wykres 12. Jak ocenia Pan/Pani stan swojego zdrowia (w %)

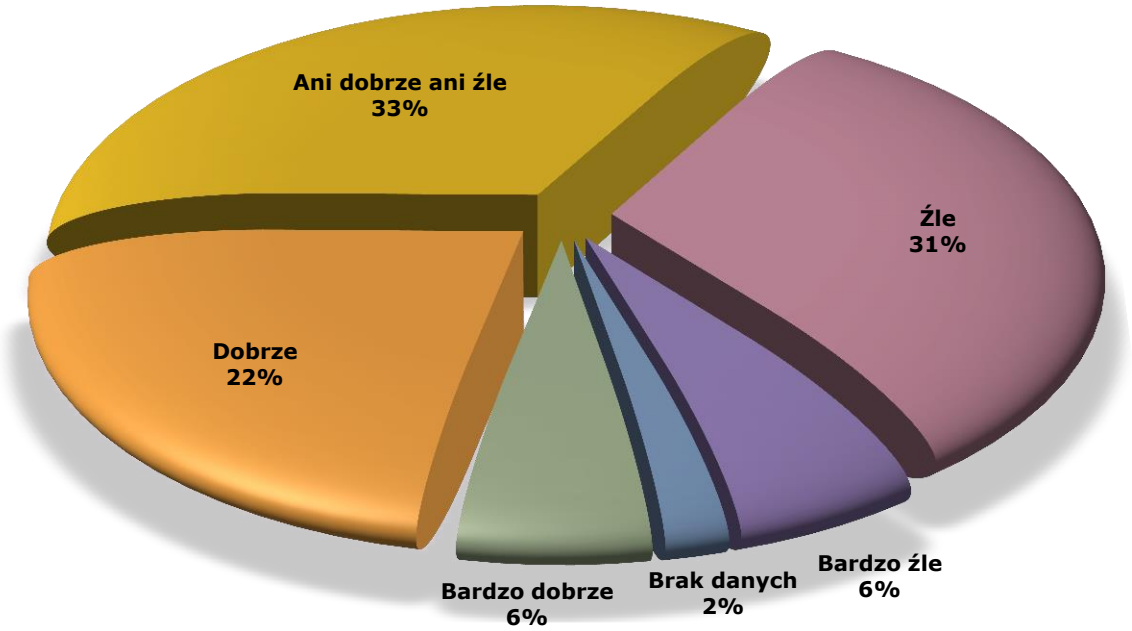

Źródło: opracowanie własne.

Analizując stan zdrowia osób bezdomnych w województwie podkarpackim, wskazać należy, iż ponad 1/3 badanych ocenia stan swojego zdrowia jako zły (31%), zaś co piąty

[23] Retowski S., Browarczyk Ł., Dębski M. (red.). (2011). *Geneza skali bezdomności na terenie gminy – miasta Koszalin – Raport z badań*, Gdańsk – Koszalin, s. 81.
[24] Muras M., (2006), *Wykluczenie społeczne* [w:] Czapiński J., Panek T., *Diagnoza społeczna 2005. Warunki i jakość życia Polaków*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie, Warszawa, s. 237.

bezdomny stwierdził, że jego zdrowie jest na poziomie dobrym (22%). 6% respondentów wybrało odpowiedź „bardzo dobrze" wypowiadając się na temat swojego zdrowia. Zdaniem autorów raportu problem zdrowia osób bezdomnych jest jednym z tych zagadnień, które wymagają od systemu pomocy natychmiastowego działania. Potwierdzeniem tej tezy jest kolejne, rozpatrywane zarówno w ankiecie, jak i niniejszym raporcie, pytanie o to – „czy bezdomność wpłynęła na pogorszenie Pana/Pani stanu zdrowia?".

Wykres 13. Czy bezdomność wpłynęła na pogorszenie Pana/Pani stanu zdrowia? (w %)

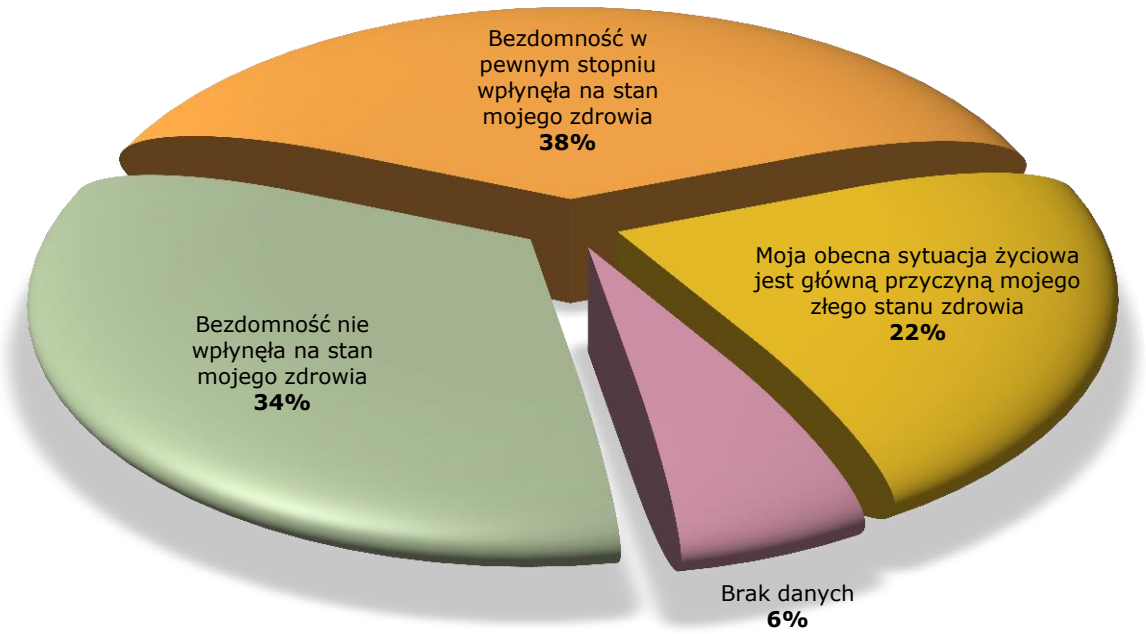

Źródło: opracowanie własne.

Z przeprowadzonego badania wynika, że w przypadku 34% badanych bezdomność nie wpłynęła na ich stan zdrowia. Budzić obawę może jednak fakt, iż ponad połowa respondentów - osób bezdomnych (60%) zadeklarowała, że ich obecna sytuacja życiowa wpłynęła na stan zdrowia bezdomnych, który jak wskazali ankietowani uległ nieznacznemu bądź znacznemu pogorszeniu. Jak można się domyślać, czas pozostawania w bezdomności jest bardzo istotny dla zdrowia osoby. Bardzo często osoby bezdomne żyją w skrajnych warunkach wyniszczających organizm, zaś przebywanie w miejscach niemieszkalnych połączone z chorobami i brakiem dachu nad głową zdaje się w sposób zasadniczy wpływać na pogorszenie się stanu zdrowia.

Rozpatrując kondycję zdrowotną osób bezdomnych należy przyjąć założenie, że bezdomność wpisuje się w szeroko rozumiane wykluczenie społeczne, będąc dynamicznym i wielowymiarowym procesem, zjawiskiem kumulatywnym prowadzącym do złożonej deprywacji. Owa dysfunkcjonalność przejawia się w niewystarczającym uczestnictwie w głównym nurcie społeczeństwa i dostępie do najważniejszych systemów i instytucji społecznych, szeroko pojętej marginalizacji społecznej, niejednokrotnie prowadzącej do zerwania więzi rodzinnych i społecznych, utraty poczucia sensu i tożsamości[25]. Z racji tego, iż osoby wykluczone społecznie nie uczestniczą, bądź uczestniczą w sposób ograniczony, w rynku pracy, edukacji czy opiece medycznej, ich zabezpieczenie socjalne oraz zdrowotne często kształtuje się na niskim poziomie. Brak kontaktów z rodziną oraz brak wystarczających dochodów zdają się pogłębiać i tak już trudną sytuację materialno-bytową osób bezdomnych. Nie ulega wątpliwości, że zdrowie fizyczne i psychiczne jest bardzo ważną dziedziną życia społecznego.

Wykres 14. Czy ze względu na stan zdrowia ma Pan/Pani trudności w wykonywaniu codziennych czynności (w %)

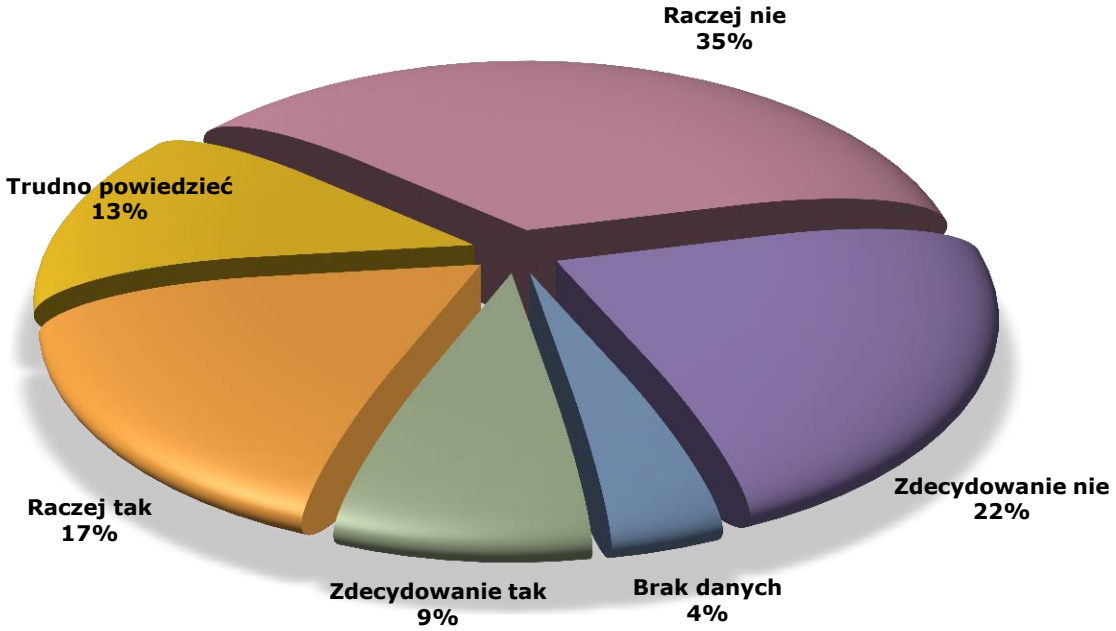

Źródło: opracowanie własne.

Z danych zamieszczonych na wykresie nr 14 wynika, że osoby bezdomne w województwie podkarpackim raczej nie mają trudności w wykonywaniu codziennych czynności. Co 5 respondent wskazał, iż takie czynności dnia codziennego jak: przygotowanie posiłków, mycie czy poruszanie się zdecydowanie nie sprawiają żadnych

[25] Bełdowska E., Szczypior E., Stec K., Dębski M., Browarczyk Ł., Olech P., Ługowski K., (2006), *POMOST - Kompendium „Bezdomność a zdrowie" - informator dla instytucji służby zdrowia i pomocy społecznej,* Gdańsk: Wydawnictwo Regionalne Centrum Informacji i Wspierania Organizacji Pozarządowych, Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Gdańskie, Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, s. 9.

problemów. Tylko, co 10 bezdomny w sposób zdecydowany zgłosił trudności w codziennej egzystencji spowodowane problemami zdrowotnymi. Dziesięciu ankietowanych (tj. 4%) nie potrafiło się odnieść do tego problemu.

4.6. Sytuacja rodzinna osób bezdomnych

Czynniki wyznaczające bieg życia człowieka czerpią swoje źródło w środowisku rodzinnym. Na rozwój emocjonalny, intelektualny, uspołecznienie ludzi wpływa w dużym stopniu atmosfera domu rodzinnego[26].

Na podstawie analizy literatury poruszającej problematykę bezdomności można dostrzec, iż zależność pomiędzy bezdomnością a jakością relacji rodzinnych jest dwojaka. Z jednej strony, jakość owych relacji może stanowić bezpośrednią lub pośrednią przyczynę stawania się osobą bezdomną – w tym kontekście analizuje się tzw. rodziny dysfunkcyjne. Z drugiej strony postępujący i rozłożony w czasie proces stawania się osobą bezdomną i proces adaptacji do nowych warunków życia może determinować stopniowy rozpad więzi rodzinnych i jakże często obserwowany zanik kontaktów[27].

Wielu badaczy, analizując problem bezdomności, jednoznacznie wiąże go z problemami życia rodzinnego. Wielu ludzi określa się mianem bezdomnych, np. po opuszczeniu własnej rodziny, na skutek zaistniałych nieporozumień czy kłótni. Odejście od rodziny nie zawsze jest koniecznością, ale w mniemaniu poszkodowanych jest to jedyne możliwe rozwiązanie w następstwie zaistniałych zdarzeń. Takiej bezdomności z powodzeniem można by uniknąć, poprzez odpowiednią terapię rodzinną. Jednak w momencie, kiedy jednostka już opuściła rodzinę, należy traktować ją, jako osobę bezdomną, gdyż takiej czasowej bezdomności towarzyszą: ubóstwo, niezaspokojenie podstawowych potrzeb oraz wyraźne obniżenie standardu życia. Należy, zatem definicję bezdomności poszerzyć o wymiar psychologicznego poczucia braku domu, w sensie braku bliskich i jednocześnie w sensie braku poczucia spokoju i bezpieczeństwa, które wiążą się na przykład z niemożnością powrotu jednostki do dawnego lokum, niechęcią życia w danym środowisku z danymi ludźmi, chorobą psychiczną, patologią w rodzinie itp[28]. Mając na uwadze powyższe zapytano osoby bezdomne o to – czy utrzymują kontakty ze swoją rodziną?

---

[26] Piekut-Brodzka D. (2003), Małżeństwo i rodzina nr 6 [w:] *Wpływ atmosfery w rodzinach pochodzenia na osoby (później) bezdomne* [online], Warszawa [dostęp: 2014.07.02], Dostępny w Internecie: http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/58-maestwo-i-rodzina/671-wplyw-atmosfery-w-rodzinach-pochodzenia-na-osoby-pozniej-bezdomne.html

[27] Retowski S., Browarczyk Ł., Dębski M. (red.). (2011). *Geneza …*, dz. cyt., s. 105.

[28] Oliwa-Ciesielska M. (2005), Dylematy współczesnych rodzin [w:] *Pożądany i unikany absenteizm członków rodziny w oczekiwaniach osób bezdomnych* [online], Poznań, Roczniki socjologii rodziny XVI [dostęp: 2014.07.02], Dostępny w Internecie:https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/4209/1/10_Monika_Oliwa_Ciesielska_Pozadany%20i%20unikany%20absenteizm%20czlonkow%20rodziny_153-169.pdf

Wykres 15. Czy utrzymuje Pan/Pani kontakt ze swoją rodziną? (w %)

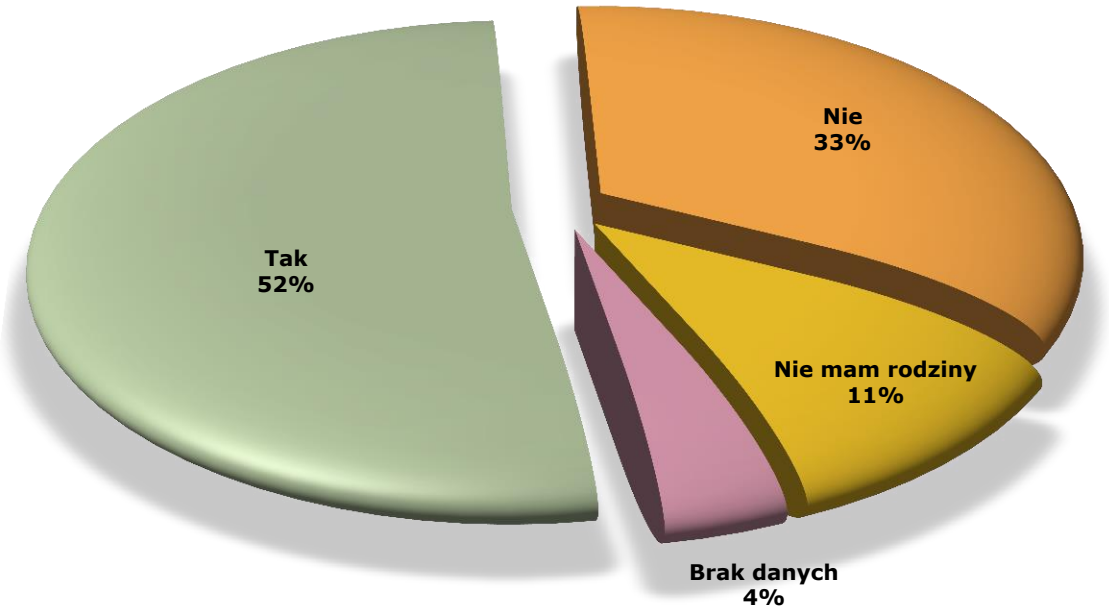

Źródło: opracowanie własne.

Ponad połowa badanych deklarowała, że utrzymuje kontakty ze swoją rodziną (wykres nr 15). Osoby, które wskazały w ankiecie odpowiedź „nie" zostały poproszone dodatkowo o wyjaśnienie – dlaczego nie kontaktują się z bliskimi? Analiza odpowiedzi respondentów wykazała, że powodem takiego stanu rzeczy najczęściej były konflikty i nieporozumienia rodzinne. Z kolei 11% ankietowanych osób wskazało odpowiedź „nie mam rodziny", co można rozumieć w sposób dwojaki. Po pierwsze ankietowany nie chciał się przyznać do rodziny, albowiem już nie utrzymuje z nią kontaktu lub po drugie faktycznie nie ma już bliskich, czego powodem mogła być np. śmierć - wobec czego kontakty z rodziną nie były faktycznie możliwe.

Osoby bezdomne, które w poprzednim pytaniu dotyczącym utrzymywania kontaktów ze swoją rodziną, potwierdziły ten fakt pozytywnie, zostały poproszone o ocenę częstotliwości tychże kontaktów.

Wykres 16. Jak często utrzymuje Pan/Pani kontakt z rodziną? (w %)

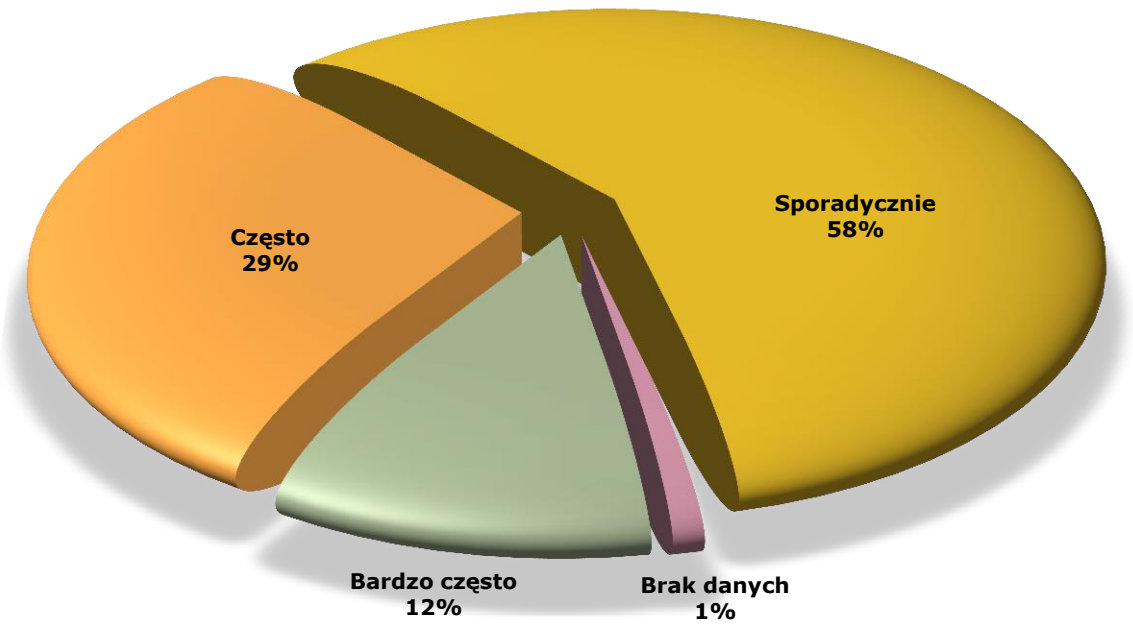

Źródło: opracowanie własne.

Sytuację częstotliwości kontaktów osób bezdomnych z rodziną ilustruje wykres nr 16. Wśród badanych dominuje grupa osób „sporadycznie" kontaktujących się z bliskimi (58%), a blisko 1/3 respondentów wskazała na częste kontakty z rodziną.

4.7. Postawy społeczeństwa wobec ludzi bezdomnych

W obecnych czasach nie ma gett w rozumieniu miejsc odizolowanych od życia społecznego kolczastym drutem. Obecnie granice oddzielające mieszkańców gett są niewidoczne, a jednak istnieją. Są nimi niechęć dla ludzi przegranych, nieposiadających odpowiednich zasobów materialnych, niepełnosprawnych, z kręgu wielowymiarowej życiowej porażki a nie sukcesu. Brak otwartości na temat bezdomności, brak świadomości tego, czym ona naprawdę jest i kto rzeczywiście jej doświadcza, prowadzi do trwałego zamknięcia osób bezdomnych w getcie wykluczenia[29].

Jednym z poważniejszych problemów, z którym borykają się osoby bezdomne jest funkcjonowanie społecznego stereotypu osoby bezdomnej. W społeczeństwie nagminne jest pojmowanie osoby bezdomnej, jako „mieszkańca kanału lub dworca, zbieracza puszek, alkoholika i degenerata, w pełni winnego swojej społecznej degradacji". Takie pojmowanie – zbyt generalizujące - stawia w niekorzystnym świetle wszystkie osoby mieszkające w schroniskach i noclegowniach, szczególnie te, które z takim stereotypem nie mają nic wspólnego.

Ważną kwestią poruszaną podczas badania było postrzeganie przez mieszkańców województwa podkarpackiego osób bezdomnych. Głównym celem tego zagadnienia było ustalenie najczęstszych postaw i „podejścia" do bezdomnych na Podkarpaciu.

Wykres 17. Z jakimi postawami ze strony innych ludzi spotyka się Pan/Pani najczęściej? (w %)

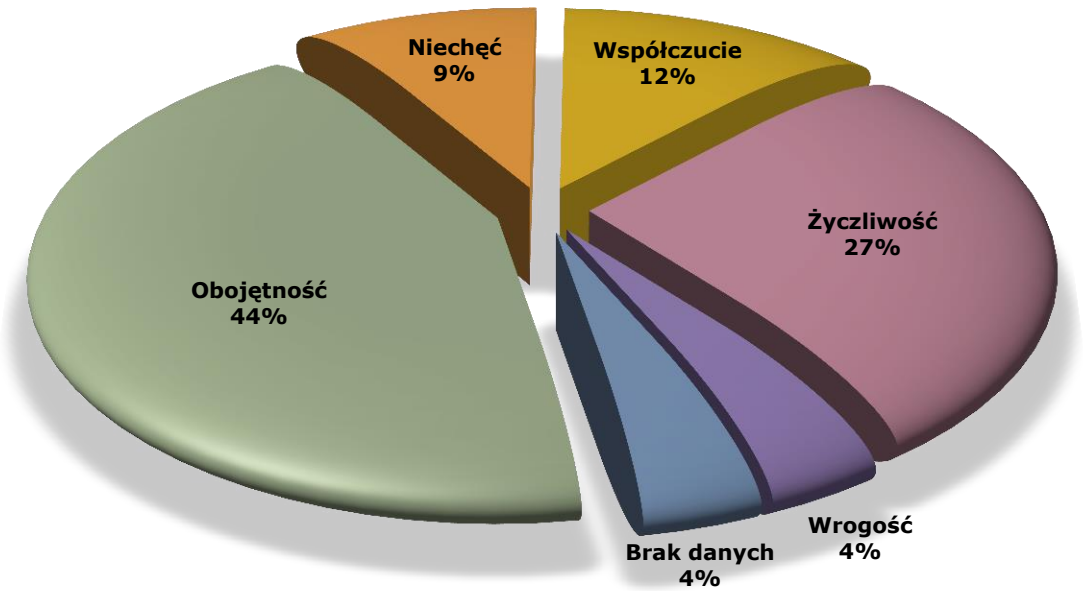

Źródło: opracowanie własne.

[29] Dębska-Cenian A. (red.) (b.r.), Werbel demokracji [w:] O bezdomności bez lęku [online], Gdańsk, [dostęp: 2014.07.07], Dostępny w Internecie: http://www.pfwb.org.pl/wp-content/uploads/2009/11/06.04.2009_broszura.pdf

Najczęstszą postawą mieszkańców Podkarpacia, z jaką spotykają się osoby bezdomne jest obojętność (44% wskazań). Prawie, co trzeci ankietowany miał do czynienia z osobami nastawionymi w sposób życzliwy do ich osoby, natomiast 12% respondentów spotkało się ze współczuciem ze strony innych ludzi. „Niechęć" i „wrogość" to postawy, z jakimi osoby bezdomne najrzadziej „miały do czynienia", jeśli chodzi o nastawienie mieszkańców województwa.

Stereotypy funkcjonujące w umysłach ludzi na temat osób bezdomnych, jak i samego zjawiska bezdomności uznawane są za jedną z przyczyn pozostawania w bezdomności, jak również jedną z barier w procesie powrotu do życia społecznego osób bezdomnych. W istotny, bowiem sposób wpływają na funkcjonowanie bezdomnych – zarówno na płaszczyźnie psychologicznej, jak i społecznej. Niejednokrotnie prowadzą do poważnych konsekwencji i utrwalania się tego typu zachowań, które być może, nie istniałyby, gdyby nie stereotypy[30].

[30] Dębski M., *Socjodemograficzny portret zbiorowości ludzi bezdomnych województwa pomorskiego*, Wydawnictwo: RC Fundacja POMOST, Szczecin 2007.

4.8. Wpływ bezdomności na kontakty ze znajomymi

Autorzy raportu w niniejszym opracowaniu podjęli również próbę dokonania charakterystyki układu relacji osób bezdomnych ze znajomymi i przyjaciółmi. Wśród stawianych problemów badawczych w ankiecie znalazło się pytanie dotyczące wpływu bezdomności na utrzymanie kontaktów ze znajomymi czy przyjaciółmi i subiektywnej oceny tychże relacji. W celu zobrazowania wyżej wspomnianych relacji w tabeli nr 3 zestawiono dane zebrane w trakcie badania na terenie województwa podkarpackiego.

Tabela 3. Czy bezdomność miała wpływ na utrzymywanie kontaktów ze znajomymi/przyjaciółmi? (w %)

Wyszczególnienie	Procent wskazań (%)
Nic się nie zmieniło w kontaktach ze znajomymi	31
Utrzymuję wcześniejsze znajomości, ale wyczuwam wyraźny dystans do mojej osoby	20
Sytuacja, w której się znalazłem/znalazłam spowodowała utratę dotychczasowych znajomych	18
Część znajomych mnie odrzuciła, ale są też tacy, którzy mnie wspierają	13
Nie miałem/miałam znajomych/przyjaciół, z którymi chciałabym utrzymywać kontakty	10
Wszyscy mnie wspierają i czuję się z tym dobrze	4
Brak danych	4
RAZEM (n=270)	**100**

Źródło: opracowanie własne.

Jak pokazała analiza odpowiedzi respondentów, największy procent wskazań w badanej zbiorowości stanowiło stwierdzenie, że bezdomność „nic nie zmieniła w kontaktach ze znajomymi czy przyjaciółmi. Z kolei, co piąty bezdomny (20%) utrzymuje wcześniejsze znajomości, ale wyczuwa wyraźny dystans do swojej osoby. Podobny procent ankietowanych (18%) wskazywał, iż sytuacja, w której się znaleźli spowodowała utratę dotychczasowych przyjaciół. Tylko 4% bezdomnych na Podkarpaciu mogło się pochwalić faktem, że mają wsparcie w znajomych i czują się z tym dobrze. O relacjach z przyjaciółmi nie wypowiedziało się 4% ankietowanych.

Trudno jednak w sposób jednoznaczny odpowiedzieć, czy tego rodzaju wskazania osób bezdomnych odnotowane w badaniu związane są jedynie z nieprawidłowym funkcjonowaniem w przestrzeni społecznej ich, jako jednostki. Nigdy nie będziemy w stanie odpowiedzieć na to w sposób jednoznaczny ze względu na specyfikę funkcjonowania człowieka i złożoność ogromu czynników natury biologicznej, psychicznej i społecznej, wpływających na psychikę człowieka, oraz wzajemnych ich interakcji.

4.9. Ocena obecnej sytuacji i plany na przyszłość osób bezdomnych

Według wielu autorów bieda nie jest zjawiskiem, które możemy definiować wyłącznie w oparciu o kryteria dochodowe. Przypuszczać należy, że nie tylko poziom dochodów, ale również ich niesystematyczność (np. z powodu braku stałej pracy) oraz brak umiejętności odpowiedniego gospodarowania posiadanymi dochodami (np. nieumiejętność powstrzymywania się przed impulsywnymi zakupami różnych dóbr konsumpcyjnych) ma istotny związek z deprywacją ważnych społecznie i psychologicznie potrzeb oraz z niemożnością funkcjonowania wedle aprobowanych w społeczeństwie wzorców. Jako jedną z podstawowych przyczyn bezdomności uważa się problemy z trwałym uzyskiwaniem dochodu umożliwiającego zaspokojenie podstawowych potrzeb. W tym kontekście, problem aktywności zawodowej wydaje się szczególnie ważny w grupie osób bezdomnych. Brak stałej pracy, brak kwalifikacji zawodowych oraz brak umiejętności znalezienia i utrzymania pracy wydają się być kluczowe w genezie bezdomności wielu osób[31]. Podstawowym problemem pytania „czy byłby/byłaby Pan/Pani skłonny podjąć pracę „od zaraz" (jutro lub w najbliższych dniach)?" było sprawdzenie, jak wygląda aktywność zawodowa osób bezdomnych oraz jak wyglądało podejście do tej aktywności badanych osób.

Wykres 18. Skłonność do podjęcia pracy „od zaraz" przez bezdomnych na Podkarpaciu (w %)

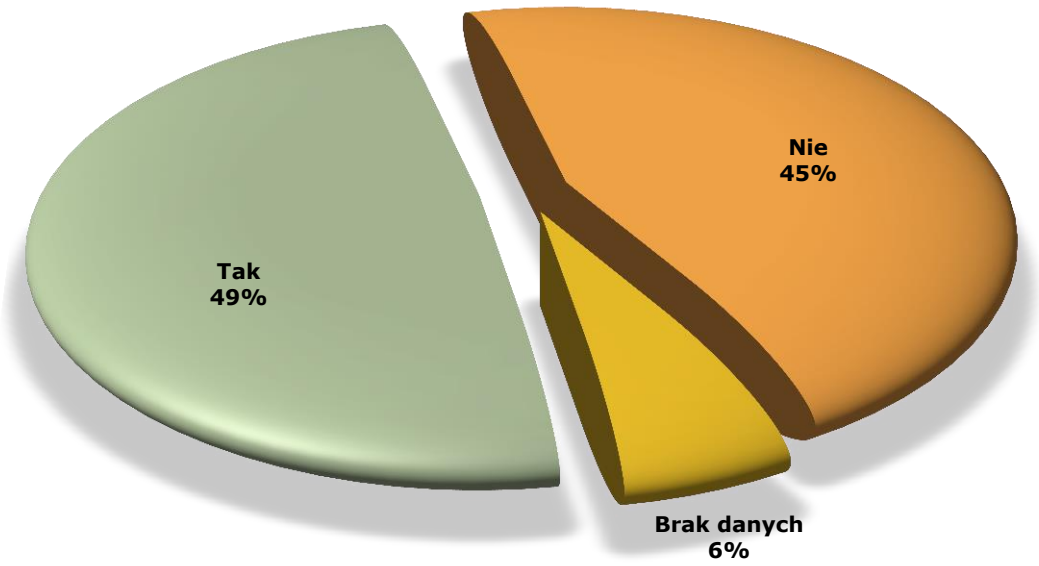

Źródło: opracowanie własne.

[31] Retowski S., Browarczyk Ł., Dębski M. (red.). (2011). *Geneza …*, dz. cyt., s. 70.

Nieco mniej niż połowa badanych (49%) deklarowała, że byliby gotowi podjąć pracę w najbliższych dniach (wykres 18). Niestety równie wysoki procent bezdomnych tj. 45% wskazał odpowiedź negatywną. Wśród powodów niechęci do podjęcia pracy ankietowani najczęściej wskazywali „zły stan zdrowia", „wiek emerytalny" oraz „inwalidztwo" i „niepełnosprawność". Szesnastu ankietowanych (tj. 6%) nie potrafiło się odnieść do problemu aktywności zawodowej w trakcie badania.

Jednym z etapów przechodzenia w stan bezdomności, które opisuje L. Stankiewicz jest akceptacja świadomości bycia bezdomnym. Jest to okres w życiu bezdomnego, w którym jednostka m.in. przestaje mieć ambicje kontrolowania własnego życia, rezygnuje z celów wybiegających w przyszłość, planów życiowych i marzeń. Ludzie bezdomni nie planują swojej przyszłości, ponieważ nie widzą możliwości realizacji swoich marzeń. Żyją teraźniejszością[32]. Zarejestrowane w trakcie badań marzenia respondentów są znakomitą ilustracją rzeczywistego nastawienia bezdomnych do siebie i do życia.

Tabela 4. Plany na najbliższą przyszłość osób bezdomnych na Podkarpaciu

Etykiety odpowiedzi	Liczba wskazań
1	2
NIE MAM PLANÓW	**92**
ZADBANIE O ZDROWIE	**55**
POPRAWA RELACJI Z RODZINĄ / ZNAJOMYMI	**21**
INNE	**14**
WYJAZD DO INNEJ MIEJSCOWOŚCI	**13**
ZAŁOŻENIE RODZINY	**11**
Poprawa relacji z rodziną / znajomymi i Zadbanie o zdrowie	9
WYJŚCIE Z NAŁOGÓW	**6**
Poprawa relacji z rodziną / znajomymi, Zadbanie o zdrowie i Rozwijanie zainteresowań	5
ROZWIJANIE ZAINTERESOWAŃ	**5**
Zadbanie o zdrowie i Rozwijanie zainteresowań	4
Zadbanie o zdrowie i Inne jakie	4
Wyjście z nałogów i Zadbanie o zdrowie	4
Niewypełnione pytanie	4
Zadbanie o zdrowie i Wyjazd do innej miejscowości	3
Poprawa relacji z rodziną / znajomymi, Wyjście z nałogów i Zadbanie o zdrowie	3
Założenie rodziny, Zadbanie o zdrowie i Rozwijanie zainteresowań	2
Poprawa relacji z rodziną / znajomymi i Inne jakie	2
Poprawa relacji z rodziną / znajomymi i Wyjście z nałogów	1
Poprawa relacji z rodziną / znajomymi i Rozwijanie zainteresowań	1
Założenie rodziny, Poprawa relacji z rodziną / znajomymi, Rozwijanie zainteresowań i Wyjazd do innej miejscowości	1
Poprawa relacji z rodziną / znajomymi i Wyjazd do innej miejscowości	1
Poprawa relacji z rodziną / znajomymi, Wyjście z nałogów, Zadbanie o zdrowie, Rozwijanie zainteresowań i Inne jakie	1

[32] Stankiewicz L. (red.). (2002). *Zrozumieć bezdomność*, Olsztyn, Wydawnictwo UWM, s. 9.

1	2
Rozwijanie zainteresowań i Wyjazd do innej miejscowości	1
Założenie rodziny i Wyjście z nałogów	1
Poprawa relacji z rodziną / znajomymi, Rozwijanie zainteresowań i Inne jakie	1
Założenie rodziny, Wyjście z nałogów i Zadbanie o zdrowie	1
Wyjazd do innej miejscowości i Inne jakie	1
Założenie rodziny, Zadbanie o zdrowie, Rozwijanie zainteresowań i Inne jakie	1
Zadbanie o zdrowie, Rozwijanie zainteresowań i Wyjazd do innej miejscowości	1
Zadbanie o zdrowie, Rozwijanie zainteresowań, Wyjazd do innej miejscowości i Inne jakie	1
Suma końcowa	**270**

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z rozkładu odpowiedzi ujętych w tabeli nr 4, co trzeci bezdomny na Podkarpaciu twierdził, że nie ma planów ani pomysłów na siebie i najbliższą przyszłość (92 wskazania). Jak się okazało bezdomni często wskazywali, iż dbałość o zdrowie to obszar, w którym zamierzają skoncentrować swoje działania w najbliższym czasie (55 ankietowanych). Kolejnych 21 bezdomnych respondentów wskazało, że planują zdecydowanie poprawić swoje relacje z rodziną i znajomymi. Zdecydowanie mniejszy odsetek osób bezdomnych zamierza skończyć z nałogami lub rozwijać swoje zainteresowania. Jeśli chodzi o inne plany na przyszłość, które nie były wymienione w kwestionariuszu badania, a które podawali ankietowani najczęściej powtarzały się stwierdzenia związane z własnym mieszkaniem oraz znalezieniem pracy.

Na etapie konstruowania narzędzia badawczego, niezbędnego do przeprowadzenia badania osób bezdomnych w województwie podkarpackim, opracowano pytanie bezpośrednio nawiązujące do problemu wychodzenia z obszaru bezdomności. Analizując zebrane dane, należy mieć na uwadze fakt, że mają one charakter subiektywnych deklaracji i może zachodzić sprzeczność ze stanem rzeczywistym.

Wykres 19. Czy chciałby/chciałaby Pan/Pani zmienić swoją obecną sytuację? (w %)

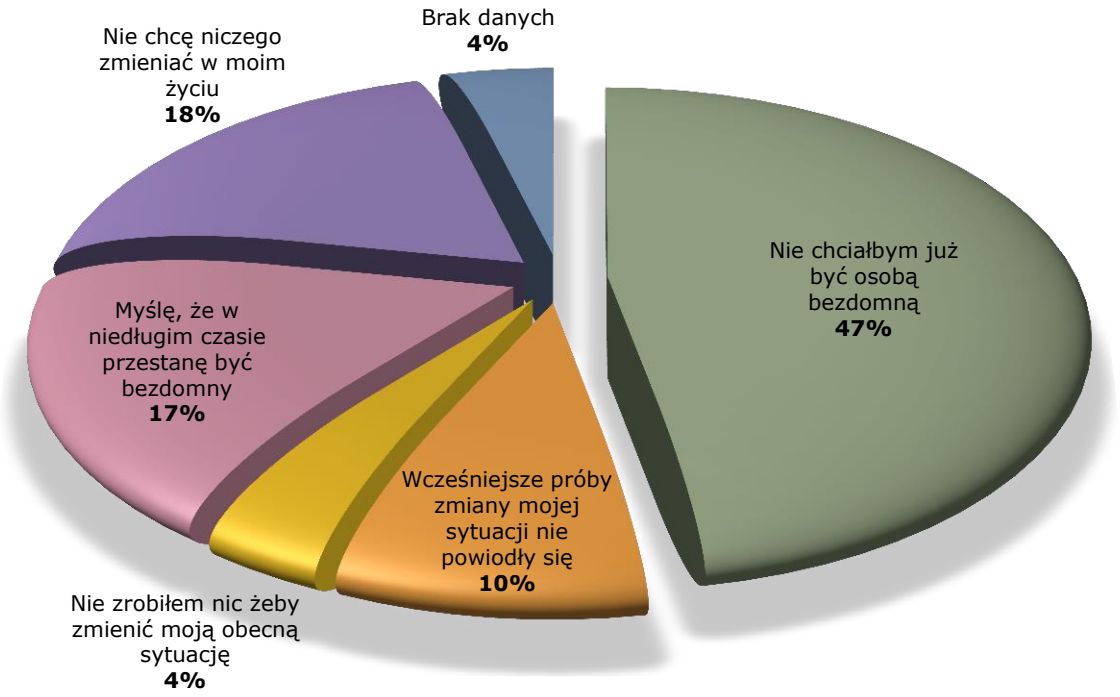

Źródło: opracowanie własne.

Jak wskazują dane zawarte na wykresie nr 19 niemal połowa badanych osób bezdomnych na Podkarpaciu udzieliła odpowiedzi pozytywnej tzn. w ankiecie wybrała stwierdzenie – „nie chciałbym już być osobą bezdomną" (47%). Ponadto deklaracje aktywności w kierunku zmiany własnej sytuacji życiowej w postaci określenia – „myślę, że w niedługim czasie przestanę być bezdomny" zaznaczyło 17% ankietowanych. Podobny procent respondentów (tj. 18%) nie chce niczego zmieniać w swoim życiu. Warto natomiast podkreślić, że najmniej liczną grupę stanowiły odpowiedzi respondentów o treści „nie zrobiłem nic, aby zmienić moją obecną sytuację życiową" świadczące o biernym podejściu bezdomnych do zmiany swojej aktualnej sytuacji życiowej związanej z wyjściem z obszaru bezdomności. Braki danych w przypadku powyższego pytania odnotowano w 4% ankiet.

5. Wnioski:

Na poprzednich kilkudziesięciu stronach w sposób bardzo szczegółowy autorzy starali się opisać problem bezdomności w województwie podkarpackim. Zbierając najważniejsze wyniki z przeprowadzonych badań należy wskazać, że:

1. Badaniem zrealizowanym w 2014 roku objętych zostało **270 dorosłych osób bezdomnych**.
2. **Bezdomność to przede wszystkim problem mężczyzn**. Zdecydowana większość przebadanych osób to właśnie mężczyźni (84%), jedynie 16% wszystkich respondentów to kobiety.
3. **Osoby bezdomne to osoby nisko wykształcone,** zazwyczaj z wykształceniem zasadniczym zawodowym (41,4%) oraz podstawowym (34,3%).
4. **Przeciętny wiek dorosłej osoby bezdomnej w roku 2014 wyniósł 55 lat**, zaś dominującym przedziałem wiekowym badanych osób był przedział między 51 a 60 lat, w którym znajduje się 32,2% całej populacji. We wszystkich przedziałach wiekowych dominują mężczyźni.
5. **Przeciętna liczba lat pozostawania w obszarze bezdomności w roku 2014 wyniosła** w badanej grupie **6,5 roku**. Kobiety pozostają w bezdomności średnio rok i cztery miesiące krócej niż mężczyźni.
6. W trakcie realizacji badania zdecydowana **większość badanych osób najczęściej przebywała w schroniskach, noclegowniach i ogrzewalniach dla osób bezdomnych** (74%). Drugim najczęściej wymienianym miejscem było zamieszkiwanie u rodziny lub znajomych (9%). Kategorię zamieszkania na stancji lub w pokojach wynajmowanych w roku 2014 wybierało 3% wszystkich osób bezdomnych.
7. Z przeprowadzonych badań wynika, że **najczęstszym powodem bezdomności były konflikty rodzinne** (22%). Drugim najczęściej wskazywanym powodem bezdomności okazały się **eksmisje oraz wymeldowania** (18%). Prawie, co dziesiąta osoba bezdomna zadeklarowała, że powodami bezdomności okazały się utrata małżonka, rozwody, zły stan zdrowia oraz niepełnosprawność (wszystkie odpowiedzi po 9%). Kolejne 8% wskazało na brak pracy.
8. Analizując kwestię postrzegania odpowiedzialności za własną bezdomność okazuje się, że **najliczniejszą grupę stanowią te osoby, które widzą odpowiedzialność za wywołanie własnej bezdomności w samych sobie** (31%). Druga co do liczebności grupa to te osoby bezdomne, które przyczyn własnej bezdomności upatrują we własnej rodzinie (24%), trzecią grupę stanowią osoby, które za bezdomność obarczają jedynie państwo i politykę rządu polskiego (23%).

9. **Najważniejszym czynnikiem, który pomógłby zapobiec bezdomności byłaby „stała praca”** (79 wskazań). Drugim co do częstości wskazań czynnikiem było własne **„mieszkanie”** (56 wskazań). Rzadziej wskazywano „poprawę stanu zdrowia” czy „stały dochód”. „Schronisko” i „wyjście z uzależnień” to czynniki, które w mniemaniu ankietowanych w najmniejszym stopniu zapobiegłyby w ich przypadku bezdomności.
10. **Najczęstsze źródła dochodów to zasiłek z pomocy społecznej** (92 wskazania), **emerytura czy renta** (78 wskazań) oraz prace dorywcze i sezonowe (28 wskazań).
11. **Formą wsparcia, z której bezdomni najczęściej korzystali był posiłek** (67 wskazań). Kolejnymi, co do częstości wskazywania formami pomocy osobom bezdomnym na Podkarpaciu okazało się wsparcie finansowe oraz wsparcie psychologiczne.
12. **Głównymi problemami bezdomnych są te, związane ze znalezieniem pracy** (31%) **oraz brakiem schronienia** (30%). Z problemami takimi jak uzależnienia (7%) czy brak pożywienia (2%) zmaga się na Podkarpaciu zdecydowanie mniejszy procent bezdomnych.
13. **Brak stałej pracy to najpoważniejszy próg w procesie wychodzenia z bezdomności** (31%). Na Podkarpaciu brakuje miejsc pracy, w których ludzie bezdomni rokujący na powrót do społeczeństwa, pracując z powodzeniem dążyliby do wyjścia z kręgu bezdomności. Ponadto jak pokazały wyniki badania, równie ważne jest wsparcie bliskich osób (20%) oraz spłata lub umorzenie długów (9%).
14. **31% badanych ocenia stan swojego zdrowia jako zły zaś 6% jako bardzo zły.** Tylko, co piąty bezdomny stwierdził, iż jego zdrowie jest na poziomie dobrym (22%).
15. **Ponad połowa badanych osób bezdomnych (60%) zadeklarowała, że ich obecna sytuacja życiowa wpłynęła na stan zdrowia bezdomnych**, który jak wskazali ankietowani uległ nieznacznemu bądź znacznemu pogorszeniu.
16. **Osoby bezdomne w województwie podkarpackim raczej nie mają trudności w wykonywaniu codziennych czynności** (35%), a co 5 respondent (22%) wskazał, iż takie czynności dnia codziennego jak przygotowanie posiłków, mycie czy poruszanie się zdecydowanie nie sprawia żadnych problemów. Tylko co 10 bezdomny w sposób zdecydowany zgłasza trudności w codziennej egzystencji spowodowane problemami zdrowotnymi.
17. **Ponad połowa badanych** (52%) **deklarowała, że utrzymuje kontakty ze swoją rodziną.** Do nieutrzymywania kontaktów z bliskimi przyznało się 33% osób bezdomnych. Z kolei 11% odpowiedziało, że nie ma rodziny.
18. **Najczęstszą postawą mieszkańców Podkarpacia, z jaką spotykały się osoby bezdomne była obojętność** (44% wskazań). Prawie, co trzeci ankietowany miał

do czynienia z osobami nastawionymi w sposób życzliwy do ich osoby, natomiast 12% respondentów spotkało się ze współczuciem ze strony innych ludzi.

19. **Największy procent wskazań** (31%) **w badanej zbiorowości stanowiło stwierdzenie, iż bezdomność „nic nie zmieniła w kontaktach ze znajomymi czy przyjaciółmi.** Z kolei, co piąty bezdomny (20%) utrzymuje wcześniejsze znajomości, ale wyczuwa wyraźny dystans do swojej osoby. Podobny procent ankietowanych (18%) wskazywał, iż sytuacja, w której się znaleźli spowodowała utratę dotychczasowych przyjaciół.
20. **Nieco mniej niż połowa badanych (49%) deklarowała, że byliby gotowi podjąć pracę w najbliższych dniach. Niestety równie wysoki procent bezdomnych, tj. 45% przyjmuje stanowisko negatywne w stosunku do podjęcia pracy.** Wśród powodów takiego stanu rzeczy ankietowani najczęściej wskazywali „zły stan zdrowia", „wiek emerytalny" oraz inwalidztwo i niepełnosprawność.
21. **34% bezdomnych na Podkarpaciu twierdziło, że nie ma planów ani pomysłów na siebie i najbliższą przyszłość** (92 wskazania).
22. **Niemal połowa badanych osób bezdomnych na Podkarpaciu wskazała, że – „nie chcieliby już być osobami bezdomnymi" (47%) – w przypadku możliwości zmiany swojej obecnej sytuacji.** Ponadto deklaracje aktywności w kierunku zmiany własnej sytuacji życiowej w postaci określenia – „myślę, że w niedługim czasie przestanę być bezdomny" zaznaczyło 17% ankietowanych.
23. **Ankietowani wskazywali, że znalezienie stałej pracy bądź pomoc w jej uzyskaniu to najważniejsze potrzeby osób doświadczających bezdomności w województwie podkarpackim.**

6. Rekomendacje

1. Bieżąca, diagnoza sytuacji socjalno-bytowej oraz potrzeb osób bezdomnych.
2. Tworzenie miejsc pracy dla osób bezdomnych.
3. Wprowadzenie nowych metod pracy z osobami wykluczonymi i zagrożonymi wykluczeniem społecznym (streetworking, asystowanie).
4. Terenowe działania specjalistów polegające na faktycznym objęciu poradnictwem i wsparciem osób zagrożonych oraz wykluczonych społecznie.
5. Aktywne wsparcie specjalistyczne stymulujące działania osób wykluczonych społecznie w procesie wychodzenia z bezdomności.

Bibliografia

1. Bełdowska E., Szczypior E., Stec K., Dębski M., Browarczyk Ł., Olech P., Ługowski K., POMOST - Kompendium „Bezdomność a zdrowie" - informator dla instytucji służby zdrowia i pomocy społecznej, Wydawnictwo Regionalne Centrum Informacji i Wspierania Organizacji Pozarządowych, Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Gdańskie, Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, Gdańsk 2006.
2. Bielecka - Prus J., Maciejewska R., Rydzewski P., [red.], Społeczne i instytucjonalne aspekty bezdomności na Lubelszczyźnie, Wyd. WSPA w Lublinie, Lublin 2011.
3. Browarczyk Ł., Dębski M., Weiner K. (red.), FORUM O bezdomności bez lęku, Gdańsk: Wydawnictwo: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, Gdańsk 2011.
4. Dębska-Cenian A., P. Olech, Od ulicy do samodzielności życiowej. Standardy społecznej i zawodowej (re)integracji w sześciu sferach, Drukarnia Wydawnictw Naukowych sp. z o.o., Gdańsk 2007.
5. Dębski M. (red.), Problem bezdomności w Polsce. Wybrane aspekty – diagnoza Zespołu Badawczego, Wydawnictwo - Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, Gdańsk 2011.
6. Dębski M., Socjodemograficzny portret zbiorowości ludzi bezdomnych województwa pomorskiego, Wydawnictwo: RC Fundacja POMOST, Szczecin 2007.
7. Frieske K.W., O potrzebie de instytucjonalizacji bezdomności. Wyd. Polityka Społeczna 1, 2001.
8. Lech A., Świat społeczny bezdomnych i jego legitymizacje, Wyd. „Śląsk", Katowice 2007.
9. Muras M., Wykluczenie społeczne [w:] Czapiński J., Panek T., Diagnoza społeczna 2005. Warunki i jakość życia Polaków, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie, Warszawa 2006.
10. Nowa Encyklopedia PWN, Warszawa 1995
11. Obserwatorium Integracji Społecznej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku, Socjodemograficzny Portret Zbiorowości Ludzi Bezdomnych Województwa Podlaskiego, Wyd. ROPS Białystok, Białystok 2012.
12. Pawłowska R., Jundziłł E. [red.], Bezdomność - objaw czy przyczyna samotności człowieka we współczesnym świecie. Wyd. Pedagogika człowieka samotnego, Gdańska Wyższa Szkoła, Gdańsk 2000.
13. Retowski S., Browarczyk Ł., Dębski M. (red.), Geneza skali bezdomności na terenie gminy – miasta Koszalin – Raport z badań, Gdańsk – Koszalin 2011.

14. Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2012 oraz wyniki Ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych (7/8 luty 2013), i Badania socjodemograficznego, Departament Pomocy i Integracji Społecznej Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, lipiec 2013 r.
15. Stankiewicz L. (red.), Zrozumieć bezdomność, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2002.
16. Sztabiński P., Sawiński Z., Sztabiński F. (red.), Fieldwork jest sztuką. Jak dobrać respondenta, skłonić go do udziału w wywiadzie, rzetelnie i sprawnie zrealizować badanie, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2005.

Wykaz stron internetowych

http://www.psychologia.edu.pl – witryna internetowa Instytutu Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego

http://repozytorium.amu.edu.pl - witryna internetowa Repozytorium Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

http://www.pfwb.org.pl - witryna internetowa Polskiego Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności

http://www.debica.bratalbert.org.pl - witryna internetowa Towarzystwa Pomocy im. Św. Brata Alberta Koło w Dębicy

Spis tabel

Tabela 1. Źródła utrzymania osób bezdomnych 25
Tabela 2. Formy wsparcia z jakich korzystali bezdomni na Podkarpaciu 27
Tabela 3. Czy bezdomność miała wpływ na utrzymywanie kontaktów ze znajomymi/przyjaciółmi? (w %) 40
Tabela 4. Plany na najbliższą przyszłość osób bezdomnych na Podkarpaciu 42

Spis wykresów

Wykres 1. Płeć respondentów (w %) 16
Wykres 2. Rozkład wieku badanych bezdomnych 16
Wykres 3. Wykształcenie respondentów (w %) 17
Wykres 4. Stan cywilny osób bezdomnych (w %) 18
Wykres 5. Przeciętna liczba lat pozostawania w bezdomności a płeć (lata) 19
Wykres 6. Miejsca najczęstszego przebywania respondentów w ciągu ostatnich 12 miesięcy (w %) 20
Wykres 7. Powody bezdomności (w %) 22
Wykres 8. Co pozwoliłoby zapobiec sytuacji życiowej, w której się Pan/Pani znajduje? .24
Wykres 9. Odpowiedzialność za bezdomność (w %) 25
Wykres 10. Co jest dla Pana/Pani największym problemem? (w %) 29
Wykres 11. Co w największym stopniu pomogłoby Panu/Pani wyjść z bezdomności? (w %) 30
Wykres 12. Jak ocenia Pan/Pani stan swojego zdrowia (w %) 32
Wykres 13. Czy bezdomność wpłynęła na pogorszenie Pana/Pani stanu zdrowia? (w %) 33
Wykres 14. Czy ze względu na stan zdrowia ma Pan/Pani trudności w wykonywaniu codziennych czynności (w %) 34
Wykres 15. Czy utrzymuje Pan/Pani kontakt ze swoją rodziną? (w %) 37
Wykres 16. Jak często utrzymuje Pan/Pani kontakt z rodziną? (w %) 38
Wykres 17. Z jakimi postawami ze strony innych ludzi spotyka się Pan/Pani najczęściej? (w %) 39
Wykres 18. Skłonność do podjęcia pracy „od zaraz” przez bezdomnych na Podkarpaciu (w %) 42
Wykres 19. Czy chciałby/chciałaby Pan/Pani zmienić swoją obecną sytuację? (w %) ...45